

๑.๑.
๖๕๑/๐

ประวัติสุนทรภู่

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ
ทรงเรียบเรียง

พิมพ์ในงาน พระราชทานเพลิงศพ

มหาเสวกตรี พระยาสิทธิโชคชุมนุช

(อัน สิทธิสุข)

เมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๔๗๐

พิมพ์ที่โรงพิมพ์อักษรนิติ บางขุนพรหม พระนคร

๙๒๘.๙๕๙๑๑

๗๙๘ ปดล

ประวัติสุนทรภู่

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ
ทรงเรียบเรียง

พิมพ์ในงาน พระราชทานเพลิงศพ
มหาเสวกตรี พระยาสีหิทธิไชยคุณนุ
(อัน สีหิทธิไชย)
เมื่อปีเถาะ พ.ศ. ๒๔๗๐

พิมพ์ที่โรงพิมพ์อักษรนิติ บางขุนพรหม พระนคร

928.95411

ନ ୭୭୫ ୧୭୯

ନାମ: ମଧୁ ୧୫୫

๗.๗๖๕

คำนำ

ในงานศพ มหาเสวกตรี พระยาสิทธิโชคชุมนุมน
(อิน สิทธิสุข) ซึ่ง จะได้พระราชทานเพลิงใน
เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๐ นี้ บุตรธิดาร่วม
ฉันท์กัน ใครพิมพ์หนังสือเป็นของ ถวายแลจ่าย
แจกเนื่องในงานนั้น ลักเรื่อง ๑ จึง มอบฉันท์ให้
หลวงสิทธิบรรณการมาขอหนังสือที่ราชบัณฑิตยสภา
หลวงสิทธิบรรณการ แสทง ความ ประสงค์เจาะจง
ประวัติ สุนทรภู่ ซึ่ง ข้าพเจ้าเรียบเรียงพิมพ์ไว้ในต้น
หนังสือ พระอภัยมณี ข้าพเจ้าจึง อนุญาตให้ ตาม
ประสงค์

อนึ่งในการพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ เจ้าภาพได้เรียง
ประวัติ สั้นเขย ของผู้ มรณะ ส่งมาขอให้ พิมพ์ไว้เป็น
ที่ระลึกด้วย จึงได้พิมพ์ไว้ต่อคำนำนี้ไป

กรรมการราชบัณฑิตยสภาขออนุโมทนาในกุศล
บุญราศี ทักขิณานุปทาน ซึ่งเจ้าภาพงานศพ มหา
เสวกตรี พระยาสิทธิไชยคชุมหมุณ ได้บำเพ็ญเป็น
ปีกุศลฐานธรรม ด้วยความ กตัญญู กตเวที แลได้
พิมพ์หนังสือเรื่องนี้ได้แพร่หลายอีกครั้งหนึ่ง.

ကို ခပ် ခပ် ကလေးနဲ့။

นายกราชบัณฑิตยสภา

วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พระพุทธศักราช ๒๔๗๐

มหาเสวกตรี พระยาสิทธิโชคชุมนุมน
(อิน สิทธิสุข)

พ.ศ. ๒๓๙๕-๒๔๕๘

พระยาสิทธิโชค ชุ่มชุม มี บุตร ที่ อยู่ใน เวลา
 ๕ น คอ—

- ๑ นายเสงี่ยม สิทธิสุข ซึ่งเกิด จาก นวม
- ๒ นางผาด อจลฤทธิ } ซึ่งเกิด จาก เล็ก
- ๓ นางถนอม
- ๔ นางภารเสข (ผิว จันทะยานี) ซึ่งเกิดจาก ผึ่ง
- ๕ หลวงสิทธิบรรณการ (ลำเนียง สิทธิสุข) ซึ่ง
 เกิด จาก ผึ่ง

ประวัติสังเขป

มหาเสวกตรี พระยาสิทธิโชคชุมนุม
(อัน สิทธิสุข)

พระยาสิทธิโชคชุมนุม เป็นบุตรเจ้านางภักดีองค์
(ท้าว) เกิดเมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๑๐ ปีชวด
พระพุทธศักราช ๒๓๙๕ อุปสมบทอยู่ณวัดบรมนิวาส
แรกเข้ารับราชการอยู่ในกองเสมียนตรา กระทรวงวัง

ต่อมา เป็น หมื่น สุนทร พิณี

แล้วเป็น ชุน นิพิฐุ ราชการ

แล้วเป็น ศลวง อักษร สัมบูรณ์

พ.ศ. ๒๔๔๓ เป็น พระ อักษร สัมบูรณ์

ใน ตำแหน่ง เสมียนตรา กระทรวงวัง

พระพุทธศักราช ๒๔๕๔ เป็น พระยา สิทธิโชค
ชุมนุม ใน ตำแหน่ง จาง วาง กรมพระ วาษ พิชัย
กระทรวงวัง

พระพุทธศักราช ๒๔๕๔ เป็นเสวกเอก

พระพุทธศักราช ๒๔๕๕ เป็นมหาเสวกตรี

เมื่อพระพุทธศักราช ๒๔๕๖ ได้รับพระราชทาน
เหรียญ ทวีธาภิเศก ต่อมา ได้รับพระราชทาน
เหรียญรัตนาภรณ์ และเหรียญราชรุจิรา ในรัชกาล
ที่ ๕

พระพุทธศักราช ๒๔๕๖ ได้รับพระราชทาน
เหรียญรัตนาภรณ์ ชั้น ๓ และเหรียญราชรุจิรา
รัชกาลที่ ๖

ต่อมา พระพุทธศักราช ๒๔๕๔ ได้รับ พระ
ราชทาน ตริตาภรณ์ มงกุฎสยาม

วันที่ ๑๓ กรกฎาคม พระพุทธศักราช ๒๔๕๖
ได้รับพระราชทาน นามสกุลว่า “สิทธิสุข”

พระพุทธศักราช ๒๔๕๗ เริ่มช่วยเป็นโรคอัมพาต
จนถึงวันที่ ๑๘ มีนาคม พระพุทธศักราช ๒๔๕๘
เวลา ๗ นาฬิกา หลังเที่ยงคืนได้ถึง มรณกรรม ที่
บ้านเชิงสะพานผ่านฟ้าลีลาศ อายุ ๖๔ ปี

ประวัติสุนทรภู่

(๑) ตอนก่อนรับราชการ

พระสุนทรโวหาร (ภู่) ซึ่งคนทั้งหลายเรียกกันเป็นสามัญว่า “สุนทรภู่” นั้น เกิดในรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อวันจันทร์ เดือน ๘ ขึ้น ค่ำ ๑ ปีมะเมีย พุทธศักราช ๑๑๔๘ เวลาเช้า ๒ โมง (ตรงกับวันที่ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๒๙) มีผู้รู้ตำราโหราศาสตร์ ได้ผูกดวงชะตาของสุนทรภู่ไว้ ดังนี้

จะ ต้อง อธิบาย ความ นอก เรื่อง ประวัติ เพื่อ ผู้
ที่ยังไม่รู้เรื่อง ดวงชะตา แทรก ลงตรงหน้าก่อน อันการ

ทำดวงชาตานั้น คือ จดจำจักรวาลที่สถิตของดวง
อาทิตย์และดาวพระเคราะห์ต่าง ๆ ในขณะเวลา
เกิด เช่นวิธีมีมาเก่าแก่แต่ดึกดำบรรพ์ ดวง
ชาตามีที่ใช้ในกิจการหลายอย่าง คือ อย่าง ๑
ถ้าจะกำหนดเวลาฤกษ์ยามทำการให้เป็นสิริมงคล
แก่ผู้ใด ใครย่อมเอาดวงชาตาของผู้นั้นมาสอบ
สวนเลือกเวลาอันพระเคราะห์โคจรสู่จักรวาล ซึ่ง
ต้องตำราว่าเป็นสิริมงคลแก่ชาตาของผู้นั้น กำหนด
เป็นเวลา มงคลฤกษ์ เป็นต้นว่า ฤกษ์ยกกองทัพ
ก็ต้องหาเวลาที่เปนนสิริแก่แม่ทัพ ฤกษ์ปลูกเรือน
ก็ต้องหาเวลาที่เปนนสิริแก่เจ้าของเรือน ฤกษ์
โกนหัวก็ต้องหาเวลาให้เป็นสิริแก่เด็กที่จะโกนหัว
นี้เป็นตัวอย่าง อีกอย่าง ๑ ดวงชาตามีที่ใช้ใน
การพยากรณ์ศึกร้าย อันจะพึงมีแก่ตัวบุคคล เพราะ
เชื่อกันมาว่า เมื่อพระเคราะห์โคจรเข้าสู่จักรวาล
เช่นนั้น ๆ มักเกิด ความดีหรือความชั่วแก่ผู้มีชาตา
เช่นนั้น ๆ เป็นต้นว่า พระเคราะห์ราหูเข้าสู่ราศีอื่น

เป็นลักษณะของผู้ใด ว่าผู้หนึ่ง มักจะไม่มี ความสุข
 จนกว่า พระเคราะห์ ราหู จะ พ้น จักรราศี นั้นไป ทั้งนี้
 เป็น ตัวอย่าง อาศัย ความ เชื่อ ใน ชื่อนี้ จึง มี วิธี ชี้
 สอดวงชะตาหาความรู้ ว่าเคราะห์ ดี และเคราะห์ ร้าย
 ประการใด ยังมี ความ เชื่อ ถิ่น กัน มา แต่ ก่อน อีก
 อย่าง ๑ ว่า ดวงชะตา ของ ผู้ใด อาจ จะ ส่อ ให้ รู้
 ได้ ว่า บุคคล ผู้หนึ่ง จะ ตี หรือ ชั่ว และ ที่ สุก จะ มี อายุ
 ยืน หรือ อายุ สั้น ความ เชื่อ อย่าง ที่ว่า นี้ เกิด แต่
 เอา ดวงชะตา ของ ผู้ที่มี เรื่อง ประวัติ อันปรากฏว่า
 เป็น คน ดี หรือ คน ชั่ว ใน อดีตกาล มา เป็น หลัก
 สำหรับ เทียบ เทียง กับ ดวงชะตา ที่ จะ พยากรณ์ ถ้า
 เห็น คล้ายคลึง กับ ดวงชะตา ตัวอย่าง ช้าง ฝ่าย คน ดี ก็
 พยากรณ์ ว่า จะ ดี ถ้าไป คล้ายคลึง กับ ดวงชะตา
 ของ ช้าง ฝ่าย พวกรั้ว ก็ พยากรณ์ ว่า จะ ชั่ว เป็น คำ
 ความ ผู้ที่ นิยม การ พยากรณ์ อย่าง ว่า มา นี้ เมื่อ
 เห็น ใคร เป็น คน ทรง คุณ หรือ ได้ โทษ อย่าง วิสามัน
 มัก สืบ วัน แล เวลา เกิด ของ ผู้หนึ่ง ผู้ใด ดวงชะตา ลง คำว่า

ไว้เป็นอย่างดี สำหรับใช้เปรียบเทียบในการ
พยากรณ์ ดวงชะตาของบุคคลต่างๆ ทั้งข้างดี
และข้างชั่วจึงมีอยู่ในตำราเป็นอันมาก แล
มักมีคำจดบอกไว้ว่าเป็นผู้มีคุณ หรือ มีโทษ อย่าง
นั้นๆ ด้วย

ที่ดวงชะตาของสุนทรภู่ มีอยู่ในตำราดวงชะตา
นั้น คงเป็นเพราะผู้พยากรณ์ แด่ก่อนเห็นว่า สุนทร
ภู่ทรงคุณสมบัติในกระบวน แต่งกลอนเป็นอย่างดีวิเศษ
นับว่าเป็นวิสามันญ์บุรุษผู้หนึ่ง ไต่ จกจา คำอธิบาย
แถมไว้ข้างใต้ ดวงชะตาว่า “สุนทร ภู่ ธาลักษณ
ชไม” ดังนี้ด้วย หมายความว่า เป็นผู้ทรงทั้ง
ความดีและความชั่ว ระวังคน ปรนกัน อันเป็น ความ
จริง ตามเรื่อง ประวัติ ของ สุนทร ภู่

สกุลวงศ์ของ สุนทร ภู่ บิดามารดา จะ ชือใดไม่
ปรากฏๆ แต่ว่าบิดาของ สุนทร ภู่เป็น ชาวบ้านกว่า
ในเขตร อำเภอมืองแก่ง แขวงจังหวัดจันทบุรี ฝ่าย
มารดาเป็นชาวเมืองอื่น มาอยู่ด้วยกันในกรุงเทพฯ

เกิดสุนทรภู่เมื่อสร้าง กรุงรัตนโกสินทร์ แล้วได้ ๔ ปี
แล้วบิดา กับมารดา อย่างนั้น บิดา กลับ ออกไป บวช
อยู่ที่เมือง แกลง ฝ่าย มารดา ได้สามีใหม่ มี ลูก
หญิง อีก ๒ คน ซึ่ง นิม คน ๑ ซึ่ง นิม คน ๑ แล้วได้
เป็น นางนมพระธิดา ใน กรมพระ ราชวังหลัง (กล่าว
กัน ว่า พระองค์ เจ้า จงกล) เพราะ นั้น สุนทร ภู่ จึง
ได้ อยู่ที่ พระ ราชวัง หลัง กับ มารดา และได้ ถวาย
ตัว เป็น ข้า ใน กรมพระ ราชวัง หลัง ตั้งแต่ ยัง เด็ก

การ ศึกษา ของ สุนทร ภู่ ความ ที่ กล่าว ใน
นิราศ เมือง สุพรรณ มี เป็น คำ เงื่อน ๓๒ เห็น จะ ได้
เล่า เรียน ใน สำนัก วัด ชีปะขาว (ซึ่ง พระ ราชทาน
นาม ใน รัชกาล ที่ ๔ ว่า วัด ศรี สุคาราม) ที่ ริม
คลอง บางกอก น้อย ภูหนึ่ง สือ ทำ การ เสมียน ได้
ได้ เคย เป็น เสมียน นาย รวง กรมพระ คลัง สวน แต่
อุปนิสัย สบาย ไม่ ชอบ ทำ การ งาน อย่าง อื่น นอกจาก แค่ง
บท กลอน สั้นๆ ถึง บอก บอก สร้อย สัก ราว ได้ แต่
รุ่นหนุ่ม แล้ว กลับ มา อยู่ ที่ พระ ราชวัง หลัง อย่าง

เดิม เห็น จะเป็นเพราะ ที่เป็นเจ้าบทเจ้ากลอนนั้น
เอง ชวนให้คนอง จน ทำความ เกิดขึ้น ด้วยไป
ลอบลัก รักใคร่ กับ ผู้หญิง ข้างใน คน ๑ ชื่อ จัน
ถูก ครัว ของ เหว จำ ทั้ง ชาย หญิง แต่ เวลา นั้น
กรมพระราชวังหลัง ใกล้เคียง ทิวงคต อยู่ แล้ว ทิวงคต
จำ อยู่ ไม่ เข้า นึก ทำนอง จะ พัน โทษ เมื่อ กรมพระ
ราชวังหลัง ทิวงคต ใน พ.ศ. ๒๓๔๘ สุนทร ภู จึง
ออกไป หา บิดา ที่ เมือง แกลง แต่ง นิราศ เมือง
แกลง ซึ่ง เป็น นิราศ เรื่อง แรก ของ สุนทร ภู เมื่อ ไป
คราว นั้น

พิเคราะห์ เรื่องราว ที่ ปรากฏ ใน นิราศ ประกอบ
กับ ศักราช ปี เกิด ของ สุนทร ภู ภู เห็น เมื่อ แต่ง
นิราศ เมือง แกลง อายุ จะ ราว สัก ๒๑ ปี กล่าว ใน
นิราศ ว่า มี คิษย์ ติด ตาม ไป ด้วย ๒ คน ข้อ นั้น ส่อ
ให้เห็น ว่า ใน เวลา นั้น สุนทร ภู ทำนอง จะ มี ชื่อ เสียง
ในการ แต่ง บท กลอน อยู่ แล้ว จึง มี ผู้ ฝาก ตัว เป็น
คิษย์ นำ จะ มี หนังสือ เรื่อง อื่น ที่ สุนทร ภู ได้ แต่ง

ไว้ก่อนนิราศเมืองแกลง ลอง พิจารณาดูหนังสือ
กลอน ของ สุนทร ภู ที่ ยัง ปรากฏ อยู่ บัดนี้ เห็น มี
เค้าเงื่อนในทางสำนวนว่าจะ แต่งก่อนนิราศเมืองแกลง
แต่เรื่องโคบุตร เรื่องเดียว มี คำขึ้น ข้าง ต้น ว่า

๑ “แต่ปางหลัง ครั่ง ว้าง พระศาสนา

เป่น ปฐม สมมตกัน สืบ มา

กัวย ปญญา ยัง ประวิง ทัง ฅึง ชาย

ฉิน ชือ ภู รุ เรื่อง ประจักษ์ แจ้ง

จึง สำแดง คำ คิค ประทิม ชู ถวาย

ตาม สติวิ เริ่ม เรื่อง นิยาย

ให้ เพริศ พราย พริ้ง เพราะ เสนาะ กลอน” ทั้งนี้
สำนวน ดูเหมือนจะ แต่งถวาย เจ้า วังหลัง องค์ ไค องค์
หนึ่ง เปน หนังสือ ๘ เล่ม สมุทไทย จะ แต่ง ใน
คราวเดียว ทง นั้น หรือ แต่ง เปน หลาย ครัง หลาย
คราว ชือ นี ทราบ ไม่ได้ แต่ว่า แต่ง ค้าง อยู่ ไม่ หมด
เรื่อง กลอน เรื่อง ฅน ของ สุนทร ภู ดู สำนวน เปน ชัน
หลัง เรื่อง โคบุตร ทง นั้น

สุนทรภู่ไปเมืองแกลงคราวนั้น ออกจากกรุงเทพฯ
ในเดือน ๗ ไปเรือประทุน คิ้วยแจวไป ๒ คน
กับ มีคน ชีบา ชาวเมืองระยอง รับ นำทาง ช่วยแจว อีก
คน ๑ ไปทางคลองลำโรงแด คลอง คีร์มะจรเข้ ออก
ปากน้ำ ขามังกง (๑) ไปขึ้นบกที่บาง ปลา สร้อย
จังหวัด ชลบุรี แล้วเดินบก ต่อไป

ความในนิราศตอนไปในคลอง สุนทรภู่อธิบาย
คำเก่าไว้แต่ง ดังนี้ว่า

“คำโบราณ ท่านผูก ถูทุก สิ่ง

เชื่อว่า ถึง ของทอง มัน พอง ขน”

คำนี้เองเป็น มูล ที่ คำ ก็นว่า “ของทอง พองขน”
คือเปรียบเขาลงเป็นถึง ยังหาเคยพบใคร อธิบาย
ไว้ที่อื่นไม่

(๑) เดิมนั้นเรียกกันว่า “บางปลก” สันนิษฐานชื่อเดิมเห็น
จะเรียกว่าบางมังกงเช่นสุนทรภู่เรียก ด้วยคำว่า “มังกง”
เป็นชื่อปลาอย่างหนึ่ง แต่คำว่าปลกนั้นแปลไม่ได้ความอย่างไร
บางที่จะย่อสั้นมาแต่บางปลา (มังก) กง ก็เป็นไปได้

เมื่อสุนทร ภู่งไป ถึงเมือง ราชของ คนชยา
 ที่นำทางไป ถึง บ้านก็หลับเสีย แต่นั้นสุนทรภู่งต้อง
 พยายามถาม คน ทาง ตาม พวก ชาว บ้าน เดิน ต่อไป
 จน ถึง วัดที่ บิศา ขวช อยู่ ณ เมือง แกลง กล่าวใน
 นิราศว่า เวลา นั้น บิศา ขวช มา ได้ ๒๐ พรรษา ข้อ
 นี้ สอ ให้ เห็น ว่า บิศา กับ มารดา เห็น จะ พากัน ขึ้น
 แต่ สุนทรภู่ง ยัง เปน เด็ก เล็ก ที่ เดียว และ น้องสาว ๒ คน
 นั้น ต่าง บิศา กับ สุนทรภู่ง ใน นิราศ กล่าว ความ อีก
 ข้อ ๑ ว่า บิศา ที่ ขวช อยู่ “เป็น สุณานุกรม ประเทศ อธิปัตติ
 จอมกษัตริย์ ไพรตปรานปรทานนาม เจ้าอาราม
 อริยธรรมรังษี” ทั้งนี้ สันนิษฐาน ว่า เห็น จะ เปน
 สุณานุกรม ของ พระครู ธรรมรังษี เจ้าคณะ เมือง แกลง
 มิใช่ ได้ เปน ตำแหน่ง พระครู เอง ที่ สุนทร ภู่ง ออก
 ไป หา บิศา ขวช ที่ จะ คิก ออกไป ขวช ด้วย เวลา นั้น
 อายุ ครบ อุปสมบท และ จะ ล้าง อัมมกต ที่ ต้อง ถูก
 จำจอง ด้วย ก็ เปน ได้ แต่ หา ได้ ขวช ไม่ เพราะ ไป
 อยู่ ได้ หน่อ หนึ่ง ก็ ขวช เปน ไข้ บ้า อาการ แพย ถึง
 ประดา ตาย รักษา พยาบาล กัน อยู่ กว่า เดือน จึง

หาย พอหายก็กลับเข้ามากรุงเทพฯ ในเดือน๔
รวมเวลาที่สุนทรภู่ออกไปเมืองแกลงคราวนั้นราว
๓ เดือน

เรื่องประวัติของสุนทรภู่เมื่อกลับจากเมืองแกลง
แล้ว มีอยู่ในเรื่องนิราศพระบาท ว่ามาเปนมหาดเล็ก
พระองค์เจ้าปฐมวงศ์ พระโอรส พระองค์น้อย
ของ กรมพระราชวังหลัง ซึ่งทรงผนวชอยู่ ณ วัด
ระฆัง (๑) แต่ตัวสุนทรภู่อยู่ที่พระราชวังหลัง แล
ได้หญิงชื่อจันทน์ที่เคยเกิดความนั้นเป็นภรรยา ทำนอง
เจ้าครอกข้างใน (ทองอยู่) ซึ่งเป็นพระอัครชายา
ของกรมพระราชวังหลัง จะยกประทาน ทั่วยุทธากฎ
ในนิราศวัดเจ้าฟ้าว่า เมื่อสุนทรภู่มีบุตรเจ้าครอก
ข้างในรับเข้าไปทรงเลี้ยงดู แต่เมื่อได้นางจันทน์เป็น
ภรรยาแล้ว อยู่ด้วยกันเป็นปกติไม่เท่าใด เห็น

(๑) กล่าวกันว่า เพราะเป็นพระองค์เจ้าองค์แรกที่ประสูติ
แต่ประสูติฐานพระราชวงศ์นี้ จึงได้พระนามว่าปฐมวงศ์ แต่ทรง
ผนวชอยู่ตลอดพระชนมายุ สันพระชนม์ในรัชกาลที่ ๓

จะเป็นเพราะ สุนทรภู่จับเป็นคนขี้เมาในตอนนั้น ถึง
 ฆเณร (พ.ศ. ๒๓๕๐) ภรรยาภิไธย สุนทรภู่
 ได้แสดงความไว้อ้างคณินิราศ พระบาทว่า

“แสนอาลัยใจหายไม่วายห่วง
 ทั้งครคักขักช้ำระกำ ทรวง
 เสียดาย กวง จันทรา พงางาม
 เจ้าคุณแค้นแสนโกรธพิโรธพี่
 แต่เตือนพี่จนย่างเข้าเตือนสาม
 จนพระหน่อสุริยวงศ์ ทรงพระนาม
 จากอารามแรมร้างทางก้นการ
 ด้วยเรียมรองมุลิกาเป็นข้าบาท
 จำนิราศร้างนุชสุทนต์สาร
 ตามเสด็จโดยแทนแสนก้นการ
 ไปนมัสการรอยบาทพระศาสดา” ทั้งนี้

เมื่อ สุนทรภู่ตามเสด็จพระองค์เจ้าปฐมวงศ์ไป
 พระพุทธบาทคาราวที่แก่งนิราศไม่ได้ลงเรือลำทรง
 อาศรัยไปในเรือมหาดเล็กที่ตามเสด็จ ต้องพาย

เรือไปเอง กล่าวความอันนี้ไว้ในนิราศเมื่อถึง
ท่าเรือว่า

“พระหน่อสุริย์วงศ์ทรงศึกษา
ชั้นศาลาไสยสรงวาริศรี
ข้างพวกเร้าเฮอลงวาริ
แต่โดยคิใจทนด้วยพันพาย
อุระเรียบเกรียมกรมธารมณีนรอน
ระอาอ่อนอกใจมิใคร่หาย
แลคถึงวังหน้าในตาพราย
หัวไหล่ตายทั้งยกตลอดตัว”

ครั้นขึ้นเดินบก จะเป้นด้วยสุนทรภูไปเมา
เหล่าหรืออย่างไร ถูกเขาแก้งให้ขึ้นขี่คอข้าง
ตัวบ่มมันก็ต้องให้น้ำไปข้างหน้า กล่าวไว้ใน
นิราศว่า

“ทั้งสองข้างท่านวางลั่นข้างตั้ง
ระยะหลังมหาคเล็กนั้นเหลือหลาย
แต่ตัวพินิจาเพาะเป้นเคราะห์ร้าย
ต้องขึ้นพลายน้ำทางข้างน้ำมัน

เพื่อนเขา แก่ถึง คบมือ กระพือ ผัก
 ช้าง สับค พลัดไปในไพรธัญ
 ผงะหงาย คน ท้าย เขา คว่า ทัน
 ไช้แม่จัน เจียน จะไม่เห็นใจจริง
 นึก จะโง่ จาก ช้าง ลง กลาง ถิ่น
 คึก ขาย เพื่อนเขา จะเหยีย ว่าใจหญิง
 แต่ตั้ง เคียร เวียน หน้าในตาวิ
 เขา ขอ พิง พาก คัก มา ตามทาง ”

เมื่อไปพักอยู่ที่ริมบริเวณวัดพระพุทธบาท สุนทร
 ภู กล่าวในนิราศ ว่า ไปเที่ยวทาง เขา ชาก พย
 (พระองค์) เจ้าสามเณร พระองค์ ๑ กันพระกลดหัก
 ของขวางเสกมาทางนั้น พิศราห์ตามคักราชเห็น
 ว่าจะเป้นสมเด็จกรมพระปรมาธิบดีชิโนรส เพราะ
 เวลา นั้น ทรงผนวช เป้น สามเณร อยู่แล้ว กล่าว
 ความ อีกแห่ง หนึ่ง ว่า

“ พอแรมค่ำ วัน นั้น ท่าน พระคลัง
 หายบุญยังไป นลอง ศาลาลัย ”

คือพระยาพระคลัง (ทุน) ซึ่งได้เป็นเจ้าพระยา
 รัตนธิเบศร์ ที่สมุหนายกในรัชกาลที่ ๒ หา
 นายบุญยังนายโรง ละครนอกที่มีชื่อเสียง และ
 เป็นผู้สร้างวัดละครนอก ทำในจังหวัดธนบุรี นั้น ไปเล่น
 ละครนอก ผดของ ศาตาที่ทำน สร้างขึ้นใหม่ในลานพระ
 พุทธบาท อาครียเค้าเงื่อนที่มีดังใด กล่าว มา
 สันนิษฐานว่า หนังสือบทกลอนของ สุนทรภู่ที่ปรากฏ
 อยู่ เป็นของแต่งในรัชกาลที่ ๑ เมื่อก่อน สุนทรภู่
 เข้ารับราชการ ๓ เรื่อง คือเรื่องโคบุตร เรื่อง ๑
 นิราศเมืองแกลง เรื่อง ๑ นิราศพระบาทเรื่อง ๑
 ต่อมาในรัชกาลที่ ๒ เมื่อ สุนทรภู่เข้ารับราชการ
 แล้วเห็น จะไม่มีโอกาสไปทางไกล จึงไม่ปรากฏ
 แต่งนิราศ เรื่องใดอีก จนตลอดรัชกาล

(๒) ตอนรับราชการ

เรื่องประวัติของสุนทรภู่ ตอนจะเข้ารับราชการ
ในรัชกาลที่ ๒ นั้น มีคำเล่ากันว่า เมื่อ
คราวเกิดทั้งขัตรีสนเท่ห์กันชุมนุมใน พ.ศ. ๒๓๕๙
ที่กรมหมื่นศรีสุเรนทร ต้องถูกชำระนั้น สุนทรภู่
ก็ถูกสงสัยว่าเป็นผู้แต่งหนังสือทั้งด้วยคน ๑ ความ
ข้อนี้มีเค้าเงื่อนอยู่ในนิราศเมืองเพชรบุรี ซึ่งสุนทร
ภู่แต่งเมื่อตอนปลายรัชกาลที่ ๓ กล่าวความย้อน
ขึ้นไปถึงเมื่อยังเป็นหนุ่มคนอง ว่าได้เคยหนีออกไป
อยู่เมืองเพชร ไปชุมนุมชนนอนอยู่ในฉ้อเขา
หลวงหลายวัน แล้วไปอาศัยอยู่กับหม่อมขุนนาง
ในกรมพระราชวังหลัง ซึ่งออกไปตั้งทำนาอยู่
ที่เมืองเพชร เมื่อกรมพระราชวังหลังทิวงคตแล้ว
บางทีจะหนีไปในคราวที่ถูกสงสัยว่าแต่งหนังสือทั้ง
แล บางทีพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
จะได้ทอดพระเนตรเห็นสำนวนกลอนของสุนทรภู่ใน
เวลาสอบสำนวนหาตัวผู้แต่งหนังสือคราวนั้นเอง จึง

เลยทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้เอาตัวมารัชมาราชการ
เป็น ขาลักขณ์ มุตเหตุที่ สุนทรภู่ จะเข้ารับราชการ
หา ปรากฏ เรื่อง เป็น อย่างอื่นไม่

เมื่อ สุนทรภู่ ได้เป็น ขาลักขณ์ แล้ว มีเรื่องเล่า
กัน มา ถึง ที่ สุนทรภู่ ได้ทำความชอบในหน้าที่ ว่า
ในสมัยนั้น กำลัง ทรง พระราชนิพนธ์ บทละคร เรื่อง
รามเกียรติ์ ถึง ตอน นางสีดา ผูก คอ ตาย บท
พระราชนิพนธ์ รัชกาลที่ ๑ ซึ่ง เล่น ละคร กัน มา
กล่าว บท นางสีดา ตรง เมื่อ จะ ผูก คอ ตาย ว่า

“เอา ภูเขา ผูก คอ ให้ มัน
แล้ว พัน กัณฑ์ โคก ใหญ่
หัลย์ เนตร จำง ปลง ใจ
ขอ ไทย ก็ โยน ลง มา”
ข้อนี้ ถึง บท หนุมาน ว่า

“๑ บั๊ก นั้น
วายุบุตร วุฒิไกร ใจ กล้า

ครั้นเห็น องค์ อัครภักตยา
 ผูกคอโจน มา ก็ ตกใจ
 ตัว สั่น เพียง สั่น ชีวิต
 ร้อนจิตต์ กัง หัน เพ่ง ไหม้
 โลกโฉนโจน ลง ตรงไป
 กล้วย กำลั่ง ว่องไว ทันที (เชิด)
 ครั้นถึง จึง แก้ว ภูษา ทรง
 ที่ผูก คอ องค์ พระลักษมี
 หย่อน ลง ยัง พื้น ปรุพี
 จุน กระปี่ ก็ โจน ลง มา ”

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรง
 ว่า บท เก่า ตรง นี้ กว่า หนุมาน จะ เข้า ไป แก้ว ได้ นาน
 นึก นาง สีดา จะ ต้อง ตาย เสีย แล้ว บท ที่ ทรง
 พระราชนิพนธ์ ใหม่ จึง คิด จะ ให้ หนุมาน เข้า แก้ว
 ได้ โดย รวด เร็ว แต่ง บท นาง สีดา ว่า

“ จึ่ง เอา ผ้า ผูก พัน กระสัน รัศ
 เกี้ยว กระหวัด ไว้ กับ กิ่ง ไศก ไผ่ ”

ต่อไปนี้เกิดซักซ้องว่า จะ แต่ง บท หุมนาน อย่างไรให้
แก่ นาง สีดา ได้ โดยเร็ว เหล่า กวี ซึ่งเป็นที่ ทรง
ปรึษา ไม่มีใคร สามารถ จะ แต่ง บท ให้ พอ พระ
ราชหฤทัยได้ จึง ทรง ลอง คำ ริส ซึ่ง ให้ สุนทรภู่ แต่ง
สุนทรภู่ แต่ง ต่อไปว่า

“ชาย หั้น ผูกคอ ธรไทย

แล้ว ทอด องค์ ลงไป จะ ให้ คาย

บัดนี้ วาญบุตร แก่ ได้ ตั้งใจ หมาย” ทั้ง นี้

ก็ชอบ พระราชหฤทัย ทรง ยก ย่อง ความ ฉลาด ของ
สุนทรภู่ คราว นี้ ครั้ง ๑ ด้วย การ ทรง พระราช
นิพนธ์ บท ละคอน ในรัชกาลที่ ๒ นั้น เล่า กัน มา ว่า เมื่อ
ทรง พระราชนิพนธ์ บท ขึ้น แล้ว ให้ เขา บท ไป ช้อม
ละคอน เสีย ก่อน ถ้า บท ยัง ซัด กับ กระจับปี่ เล่น
ละคอน ก็ ต้อง แก้ไข บท ไป จนกว่า ละคอน จะ เล่น
ได้ สดวก จึง เอา เป็น ใช้ ได้ บท ที่ สุนทรภู่ แต่ง
ถวาย ครั้ง นั้น เข้า กับ กระจับปี่ ได้ สดวก ดี ด้วย
จึง ได้ ไป รด ฯ

อีก ครึ่ง ๑ เล่า กัน มาว่า เมื่อ แต่ง บท เรื่อง
 รามเกียรติ์ ต่อ มา ถึง ตอน คือ สิบ ชุณ สิบ รถ ทรง
 พระราชนิพนธ์ บท ชม รถ ทศกัณฐ์ ว่า

๑ “ รถมัทธนี

บุษบก บัลลังก์ ตั้ง กระจ่าง

กว้างยาวใหญ่เท่าเขาจักรวาล

ยอดเยี่ยมเทียมวิมานเมืองแมน

กุ่ม วง กง หันเป็นคว้นกว้าง

เทียมสิ่งวิ้งวางข้างละแสด

สารถชีชัยเข้าคงแก่น

พื้นแผ่นดิน กระเด็นไปเป็นจุณ”

ทรง พระราชนิพนธ์ มาได้ เพียง นี้ ทรงนึก ความที่
 จะ ต่อ ไป อย่างไร ให้ สมกับ เป็น รถ ใหญ่ ไต ถึง ปาน นั้น
 ยัง ไม่ ออก จึง มี วิธี ให้ สุนทรภู่ ต่อ สุนทรภู่ ต่อว่า

“ นทีศิฟอง นอง วรรณอก

คลื่น กระลอก กระฉ่อนชล ค่น ชุ่ม

เขา พระ เมรุ เอน เอียง อ่อน ลม

อนนต์ หนูน กิน ภาล สท้าน สเทือน

ทวยหาญให้ร้อง ก้อง กัมปนาท

สุอาวาสไหว หวั่น ลั่น เลื่อน

บด บัง สุริยัน ทวัน เตือน

คลาศ เคลื่อน จัตุรงค์ ครง มา ”

เล่า กัน ว่า ไพรคณิก แต่ นั้น ก็ ทรง หนี สุณทรภู เปน
กวี ที่ ทรง ปรีกษา ด้วย อีก คน ๑ ทรง ตั้ง เปน ที่ ชุน
สุนทรโวหาร ใน กรม พระธาลักษณ์ พระราชทาน
ที่ ให้ ปลุก เรือน อยู่ ที่ ไค้ ท่าช้าง (๑) แล มี ตำแหน่ง
เฝ้า ฯ เปน นิย แม้ เวลา เสด็จ ประพาส ก็ ไพรคณิก ให้
ลง เรือ พระที่นั่ง เปน พนักงาน อำน เชียน ใน เวลา ทรง
พระ ราชนิพนธ์ บท กลอน (๒)

แต่ การ ที่ สุณทรภู ได้ เปน ชุนนาง แล ได้ มี ตำแหน่ง
รับราชการ ใกล้ ชิด ดิค พระองค์ เช่น นั้น ไม่ สามารถ

(๑) ความขื่อนี้กล่าวไว้ในนิราศเมืองสุพรรณ.

(๒) ความขื่อนี้กล่าวไว้ในนิราศภูเขาทอง

ระคุ้มความทุกข์ยากได้ทีเดียว เหตุด้วย สุนทร
 ภูยังเสพยาไม่ทั้งได้ เมื่อเป็นขุนสุนทรไวยการ
 แล้ว ครั้นหนึ่งกำลังเมาสุราไปหา มารดา มารดา
 ว่ากล่าวกลับ ชู้เขี้ยวมารดา ขณะนั้น มีญาติผู้ใหญ่
 จะเป็นลุง หรือ น้า คนหนึ่ง เข้าไปห้ามปราม สุนทร
 ภูทุบตีเอาขาดเจ็บ ถึงสาหัส เขาทุลแกล่าฯ ถวาย
 ฎีกา ก็ ถูก กริ้ว มีรับสั่งให้เอาตัวไปจำไว้ณคุก
 เรื่องสุนทรภู่ติดคุกมีเค้าเงื่อนปรากฏแต่งไว้ในเสภา
 พรรณา ถึง ลักษณะ ติด คุก ตอนเมื่อพลายงามจะ
 ขอ อยู่ใน คุก กับ ขุนแผน ว่า

“ขุนแผนว่า จะ อยู่ คุก ไม่ได้

ใน คุก ใหญ่ ยาก แค่นั้น มัน แสบ เขี้ยว

เหมือน กับ อยู่ ใน นรก ตก ทัณฑ์ เป็น

ไม่ ว่าง เว้น โทษ ทัณฑ์ สัก วัน เลย

แต่ พ่อ นี้ ท่าน เจ้ากรม ยมราช

อนุญาต ให้ อยู่ ทัณฑ์ ใน หีบ เผย

คน ทิ้ง ปลาย นาย มล ก็ คำน เคย

เขา ละ เลย พ่อ ไม่ ต้อง ถูก จอ ง จำ”

มีคำเล่า กัน มาอีก ข้อ ๑ ว่า สุนทรภู่เริ่ม
แต่งหนังสือ เรื่อง พระอภัยมณี เมื่อ อยู่ในคุก คราวนั้น
ข้อนี้ก็เห็น จะ จริง มีเค้าเงื่อน อยู่ในเสภา ตอนที่
สุนทรภู่แต่งว่าถึง ชุนแผน ตักคูกุน^๕ ว่า

“อยู่แปลเล่าเล่า^๖ ก็ จนน^๗ พ้นกำลัง
อุสาห์^๘ ที่ทำการ สาน กระจ่าย
ให้นาง แก้ว ภิรยา ช่วย ทารัก
ชุนแผน ถัก ขอบ รัศ กระจัก หวาย
ใบ ตะบาท คากได้ ไทโย ง่าย คาย
แขวนไว้ ขาย^๙ ทั้ง เรือน ออก เกลื่อนไป”

สุนทรภู่คงคิดแต่งหนังสือ เรื่อง พระอภัยมณี ขึ้น ข่าย
ผู้ปากเสียง ตัวในเวลาที่ติดคุกอยู่ อัน ประเพณี
แต่งหนังสือ ข่ายใน สมัยเมื่อยัง ไม่ใช้การ พิมพ์
เมื่อแต่งขึ้นแล้ว ใคร หยาก จะ อ่าน ก็ มา ขอ ลอก เอา
ไป ผู้แต่ง คิด เขา ค่า แต่ง ตามแต่ ผู้ต้องการ อ่าน
จะ ยอมได้ ผู้มี ชื่อเสียง เช่น สุนทรภู่ ก็ เห็น จะได้ ค่า
แต่งแรงอยู่ ประเพณี ที่ กล่าวมานี้ เป้น ทาง หากิน
ของ พวก กวี ที่ ชัก สมน มา ช้านาน คุณพุ่ม อธิกา พระยา

ราชมนตรี (ภู) ยังแต่ง กลอนขาย มาจนถึง ต้น
รัชกาลที่ ๕ บอกไว้ในเพลงยาวเฉลิมพระเกียรติ
ที่ คุณ พุ่มแต่ง

สุนทรภู่ จะ คิดคุณ อยู่ ช้านานเท่าใด มิได้ ปรากฏ
เล่ากันแต่ถึงเหตุที่ จะพ้นโทษ ว่า พระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระราชนิพนธ์บท
ละครในเรื่องใด เรื่องหนึ่งเกิด คึกซึ้ง ไม่มีผู้ใด จะ
ต่อให้ พอ พระราชหฤทัยได้ จึง มีรับสั่งให้ไปเบิก
ตัวสุนทรภู่มาจากคุก สุนทรภู่ต่อ กลอนได้กับพระ
ราชประสงค์ ก็ทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้พ้นโทษ
กลับมารับราชการตามเดิม มา ถึงตอนปลายรัชกาล
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย โปรดให้
สุนทรภู่เป็นครูสอนหนังสือ ถวายพระเจ้าลูกยาเธอ
เจ้าฟ้าอาภรณ์ สุนทรภู่แต่งกลอนเรื่องสวัสดิรักษา
ถวายเจ้าฟ้าอาภรณ์ ขึ้นต้นว่า

“สุนทร ทำคำ สวัสดิรักษา

ถวาย พระหน่อ บพิตร อิศรา

ตาม พระบาทเฉลิมให้เพิ่มพูน”

แล กล่าวในกลอน ตอน ปลาย เมื่อ ก่อน ขวว่า

“ขอ พระองค์ จง จำไว้ สำเนียง

ทั้ง นี้ เรียบ เรือง สวัสดิรักษา

สำหรับองค์ พงศ์ ภัย ตรี ย ชุตติยา

ให้ ผ่อง ภาสุก สวัสดิ ชัยภักย์

บทโบราณ ท่าน ทำ เป็น คำฉันท์

แต่ คน นี้ มี ใคร แจ่ม แดงใจ

จึง กล่าว กลับ ชับซ้อน เป็น กลอนไว้

หวัง จะ ให้ เจน จำ ได้ ชำนาญ

สนอง คุณ มุติกา สัพพิณ

ให้ สูง ศักดิ์ สืบ สมบัติ พิสดารสถาน

แม้ ผิด เพี้ยน เปลี่ยน เรือง เบื้องโบราณ

ขอ ประทาน อภัยโทษไว้ โปรด เคย” ทั้ง นี้

ในบทเสภา เรื่อง ชุนช้าง ชุนแผน (๑) มีสำนวน
สุนทรภู์แต่ง ตอนหนึ่ง ตั้งแต่ พลายงาม เกิดไปจน

(๑) ฉบับหอพระสมุดฯ เล่ม ๒ ตอนที่ ๒๔

พลายงาม ถวาย ตัวเป็น มหากเล็ก ลำนวน ^๕ตั้งใจ
 ประจง แต่งดี หักหนา บทเสภาตอน ^๕นี้ สันนิษฐาน
 ว่า เห็น จะ แต่งใน รัชกาลที่ ๒ ด้วย กล่าว ความตอน
 พลายงาม อยู่กับ จมื่น ศรีว่า

“ครา ^๕นั้น พลายงาม ทราวม स्वाท
 แหลม หลาด เลช ผา ^๕ขัญญา ขยัน
 อยู่บ้าน ท่าน ห่ม ^๕ศรี ยืนดี ครั้น
 ทุก ควัน ตามหลัง เข้า วงใน
 เชอเข้า เผา ^๕เจ้า ก็ ^๕หึง ยังไม่ กัก
 คอย ^๕ฟัง ^๕ศรี ตรีภทรา อชฌาสัย
 คอย ^๕รู้ ^๕กิจ ผิด ชอบรอบ คอยไป
 ด้วย ^๕มิได้ คบ เพื่อน เทียว เชื้อน ^๕แซ่”

ต่อ มา อีก แห่ง ๑ กล่าว ถึง บท สัมเด็จพระพันวัสสาว่า

“ครา ^๕นั้น สัมเด็จพระ ^๕พันวัสสา
 เหลือบ เห็น หน้า พลายงาม ความ สงสาร
 จะ ^๕ออก พระโอรส ^๕ไป รุก ขุนแผน แส้น สัก ^๕ท่าน
 แต่ ^๕กรรม ^๕นั้น ^๕บันดาล ทล ^๕พระทัย

ให้เค็ล้ม พระองค์ทรง กลอน ละคอน นอก

นี้ก็ไม่ออก เวียนวงให้หลงไหล

ลืมน ประภาษ ราชกิจ ที่คิดไว้

กลับเข้าไปในแท่นที่ศรีไสยา ฯ”

เรื่องประวัติตอน เมื่อสุนทรภู่เป่นกวี ที่ทรงปรักษา
ยังมีเรื่อง เกิดกเล้ากันมา อีกหลายอย่าง เรื่อง ๑ ว่า
สุนทรภู่คุยว่า สำนวนกลอนที่จะแต่งให้เป็น คำปาก
ตลาดนั้น ต้องเป็นไพร่เช่นตัว ถึงจะแต่งได้ บ่ง
ความว่า ถ้าเป็นเจ้านาย ก็แต่งไม่ได้ ความนี้
ทราบถึง พระ กรรณ พระบาท สมเด็จ ฯ พระพุทธ
เลิศหล้านภาลัย จึง ทรงพระราชนิพนธ์ บท ละคอน
เรื่องไกรทอง เพื่อพิสูจน์ให้ปรากฏว่า ถึงเจ้านาย
จะ ทรงแต่ง กลอนให้เป็น คำ ปาก ตลาด ก็ อาจ ทรง
ได้ อีกเรื่อง ๑ เล้ากันว่า เมื่อทรงพระราชนิพนธ์
บท ละคอน เรื่อง ชีเหินา ทรงแบ่ง ตอน นาง ขุนยา
เล่น ขาว เมื่อท้าว ทาหาไปใช้บด พระราชทาน
ไปให้พระบาท สมเด็จ ฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อยังทรงดำรงพระยศเป็นพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่น
 เทษฏา บดินทร์ ทรงแต่ง เมื่อ ทรงแต่งแล้ว ถึงวัน
 จะ อ่าน ถวาย ตัว พระบาท สมเด็จพระนั่งเกล้า
 เจ้า อยู่หัว มีรับสั่ง ว่า สุนทรภู่ อ่าน ตรวจ ดู เสีย
 ก่อน สุนทรภู่ อ่าน แล้ว กราบ ทูล ว่า เห็น ก็ อยู่ แล้ว
 ครั้น เสด็จ ออก เมื่อ ไป รอค ฯ ให้ อ่าน ต่อ หน้า กวี ที่ ทรง
 ปรีชา พร้อม กัน ถึง บท แห่ง หนึ่ง ว่า

“น้ำใสไหลเย็นแลเห็นตัว

ปลาแหวก กอบัว อยู่ ไหว ไหว (๑)”

สุนทรภู่ คิด ว่า ยัง ไม่ ดี ขอ แก้ เป็น

“น้ำใสไหลเย็นเห็นตัวปลา

ว่ายแหวก ปรุมาอยู่ ไหว ไหว”

ไป รอค ตาม ที่ สุนทรภู่ แก้ พอ เสด็จ ขึ้น แล้ว พระ
 บาท สมเด็จพระนั่งเกล้า เจ้า อยู่หัว ก็ กริ้ว ดำริ

(๑) ความวรรคหลังมักกล่าวกันว่า “ว่ายแหวกกอบัวอยู่
 ไหวไหว” ข้าพเจ้าเห็นว่าคงเป็นคำ “ปลา” มิใช่ “ว่าย”

ว่าเมื่อขอให้ตรวจทำไมจึงไม่แก้ไข แกล้งนิ่ง
 เอาไว้คิดหักหน้าเล่นกลางคน เป็นเรื่องที่ทรง
 ชักเคือง สุนทรภู่ ครัง ๑ ชัก ครัง ๑ รับสั่งให้
 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแต่ง
 บทละครในเรื่องสังข์ทอง ตอนท้าวสามนต์จะให้
 ลูกสาวเลือกคู่ ทรงแต่งคำปรารภของท้าวสามนต์ว่า
 “เจ้าจะปลุกฝังเสียยิ่งแล้ว

ให้ลูกแก้วสม มาดปรารถนา”

ครั้นถึงเวลาอ่านถวาย สุนทรภู่ถามขึ้นว่า “ลูก
 ปรารถนาอะไร” พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
 อยู่หัวต้องทรงแก้ว่า

“ให้ลูกแก้วมีคู่เสนาหา”

ทรงชักเคือง สุนทรภู่ว่า แกล้งปรามาท อีก ครัง ๑
 แต่นั่นก็ว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ทรงมีคำสั่ง สุนทรภู่มา จนตลอดรัชกาลที่ ๒

ในระบอบที่ สุนทรภู่รับราชการอยู่เมื่อรัชกาลที่ ๒
 นั้น มีบุตร ๒ คน บุตรคนใหญ่ชื่อ พัด กุเหมือน

ภรรยาคนที่ชื่อจันจะเป็นมารดา ต่อมาสุนทรภู่ได้
ภรรยาอีกคนหนึ่งชื่อ นิ่ม เป็นชาวบางกรวย มีบุตร
ด้วยกันชื่อตาบ (๑) จะเป็นด้วยเหตุที่ได้ภรรยาใหม่
หรือด้วยเหตุอื่น อย่างไรก็ดี อย่างหนึ่ง ภรรยาที่ชื่อ
จันลงปลายอย่างกันกับสุนทรภู่ แล้วไปมีสามีใหม่
ความชื่อนี้ สุนทรภู่อีกเล่าไว้ในนิราศเมืองสุพรรณเป็น
โคลง ๒ บทว่า

๑ บลย่านบ้านบุตง	ติจัน
ชุกคิตเคยชมจันทร์	แจ่มฟ้า
ยามยากหากปันกัน	กิน ชิก นลิกแฮ
มีคู่ชูชื่นหน้า	นุชปลื้มลิ้มเดิม ฯ

๑ เสียดายสายสวาทไธ	ชาวณ
รักพี่มิโทษกรณ	กับน้อง
จำจากพรากพลัดสมร	เสมอชีพ เรียมเชย
เสียนุชจตุรวงต้อง	แตกฟ้าผ่าสลาย ฯ

(๑) นายพัดกับนายตาบอยู่มาจนถึงรัชกาลที่ ๕ ทั้ง ๒ คน
นายตาบเป็นภริยานิศา มีสำนวนแต่งเพลงยาวปรากฏอยู่

ส่วน ภรรยาคนที่ชื่อ นิม นั้น พอ มีบุตรได้ไม่ช้า
ก็ตาย เจ้าครอกข้างใน ๔ จึงรับบุตรสุนทรภูไป
เลี้ยงไว้ ใน พระราชวัง หลัง ทั้ง ๒ คน นอก จาก
ภรรยาชื่อ นิม กับชื่อ นิม ๒ คนที่กล่าวมาแล้ว สุนทร
ภู ยังมีคู่รัก ๑ ชื่อ ไร่ ใน นิราศ อีกหลาย คน ว่า
เป็น ภรรยาข้าง เป็น ชู้ข้าง แต่มิได้ปรากฏว่า อยู่
กับใคร ยืดยาว สัก คนเดียว

(๓) ตอน ออกบวช

สุนทรภู ตั้งแต่เยาว์ มา ยังไม่ได้บวชจนตลอดรัชกาล
ที่ ๒ พอ ถึงรัชกาล ที่ ๓ ก็ ออกบวช เหตุที่ จะบวช
นั้น เล่า กัน มาว่า เพราะ หวาด หวั่นเกรง พระ ราชอาญา
ด้วย เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระ ๔ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรง ชัก เคียง แตร รัชกาล ก่อน แต่ ชื่อนี้ เมื่อ
พิเคราะห์ ด้ ตาม คำ ที่ สุนทร ภู กล่าว ไว้ ใน นิราศ
ภูเขาทอง ว่า

“ถึง สามโคกโคก ถวิล ถึง ปีนเกล้า
 พระพุทธเจ้าบำรุง ซึ่ง กรุงศรี
 ประทาน นาม สามโคกเป็นเมือง ศรี
 ช่อ ประทุมธานีเพราะ มีบัว
 ไฉ้ พระคุณ บุญลับไม่ กลับหลัง
 แต่ ช่อ คง ยั้ง อยู่เขารู ทิว
 แต่เรา นึก สุนทร ประทานตัว
 ไม่ รอค ชั่ว เช่น สามโคก ยิ่งโคกใจ
 สัน แผ่นดิน สัน นาม ตามเสด็จ
 ต้อง เทียว เจริญ เจริญ หา ที่ อาศรัย ”

คำ ของ สุนทร ภู ที่ กล่าว ตรง นี้ ภู ประหนึ่ง ว่า ถึงรัช-
 กาล ที่ ๓ ถูก ถอด ออก จาก ที่ ชุนสุนทรโวหาร นำ
 จะ เป็น เช่นนี้ จริง คน ทั้งหลาย จึงได้ เรียก กัน ว่า
 “สุนทร ภู” เห็น จะ มี เหตุ อย่างใด อย่างหนึ่ง ให้
 ต้อง ถูกลอยจาก บรรดา คัก คัก แล้ว จึง ออก ขวช ถ้า
 เวลา ขวช ยัง เป็น ชุนนาง คง จะ ได้ รับ พระราชูปถัมภ์
 ไหน จะ อนาคต ถึง ปราบกฎ ใน เรื่อง ประวัติ อีก

ประการ ๑ ในรัชกาลที่ ๓ เมื่อคราวแต่ง จารึก
 วัด พระเชตุพน ฯ มีแต่ง กลอนเพลงยาว กลบท
 เป็นต้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ก็ทรงเสาะหา กวีที่ชำนาญกลอน แม้ จนมหาค
 เลกเลกก็ได้ มีชื่อแต่ง ถวาย สุนทร ภูเป็น กวี
 คนสำคัญมาแต่ ก่อน เหตุใดจึงมิได้ปรากฏชื่อ
 ว่าแต่ง จารึก อย่างไรก็ดี อย่างหนึ่งในคราวนั้น ข้อ
 นี้ก็พอได้เห็น ว่าคงเป็นผู้ต้องคำหิทธิโทษ ทรง
 รั้งอยู่ในรัชกาลที่ ๓ เห็นสมควรกับความที่ กล่าวใน
 กลอน จึงเข้าใจว่าถูก ถอด

ความจริงในเรื่องที่ สุนทร ภู ออกบวช เห็นจะเป็น
 ด้วยเหตุ ๒ ประการ คือ เพราะยังไม่ได้บวชพระตาม
 ประเพณีนิยมประการ ๑ อีกประการ ๑ สุนทร ภู
 วิวาทกับญาติ เข้ากับใครไม่ติด มีภรรยา ก็อยู่ด้วย
 กันไม่แยก เป็น คน ตัวคนเดียว อยู่แต่ กับบุตร มา
 แต่ใน รัชกาลที่ ๒ ข้อนี้ สังเกตได้ด้วยในนิราศ
 ของ สุนทร ภู เมื่อ กล่าวถึง ญาติเมื่อใด คงเป็น

คำโกรธ แค้น ว่า ฟังพาไม่ได้ กล่าวถึง ภรรยา
และ คู่รักก็มักปรากฏว่า อยู่ด้วยกันได้ ไม่ยัด ครั้น
เมื่อ มา ถูก ถอดในรัชกาลที่ ๓ เจ้านาย และ
ผู้มีบรรดาศักดิ์ ก็ ไม่มี พระองค์ ใด และ ท่าน ผู้ใด
กล้า ชุบเลี้ยง เกื้อหนุนโดย เบียดเบียน ด้วยเกรง จะ
เป็นผ้า ผืน พระ ราชนิคมในพระบาท สมเด็จพระ ๑ พระ
หนึ่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้เจ้าฟ้า อาภรณ์ ซึ่งเป็น ศิษย์
ก็ต้อง ทำ เฝือกเฉย มีนตึง สุนทร ภูไท กล่าว ความ
ข้อนี้ไว้ในเพลงยาว(๑) ว่า

“ สิ้นแผ่นดิน สิ้นบุญของ สุนทร

ฟ้าอาภรณ์แปลกพิศตร์ อาลัยณเดิม ” ดังนี้

สุนทร ภูไท ยาก สิ้น คิถ จึง ออก ขวช ด้วย เห็น
ว่า พระบาท สมเด็จพระ ๑ พระหนึ่งเกล้าเจ้า อยู่หัว ทรง
เคารพ ต่อ สังฆ์มมาก ถ้า ขวช เป็น พระใคร จะ
อุปถัมภ์ ก็ เห็น จะไม่ ทรง ตีเตียน ความที่ สุนทร ภู
ไคคณก็มี มูล ด้วย ปรากฏในเพลงยาว นั้นว่า เมื่อ

(๑) คือ เพลงยาวถวายโอวาทเจ้าฟ้ากลาง เจ้าฟ้าปวง

สุนทร ภู่วชแล้ว พอถึงปีฉลู พ.ศ. ๒๓๗๒
เจ้าฟ้า กุณฑลทิพยวดี ก็ ทรง ฝาก เจ้าฟ้า กลาง (คือ
สมเด็จพระเจ้าฟ้า ฯ กรมพระยาบำราบปรปักษ์) กับ
เจ้าฟ้า ป่อ - พระโอรส พระองค์น้อย เวลานั้น พระ
ชันษาได้ ๑๑ ปี พระองค์หนึ่ง ๘ ปี พระองค์หนึ่ง ให้
เป็น คิษย์ สุนทร ภู่วช เหมือน อย่าง เจ้าฟ้า อาภรณ์
พระโอรส พระองค์ใหญ่ได้เคย เป็น คิษย์ มาในรัช-
กาล ก่อน แล้ว ทรง ส่งเสีย อุปการะ ต่อมาใน ชัน
นั้น มี คำ สุนทร ภู่วช ได้ กล่าวไว้ในเพลงยาว ว่า

“เคย ฉิน ของ สอง พระองค์ ส่ง ถวาย

มิได้ ถวาย เว้น หน้า ท่าน ข้าหลวง ” ดังนี้

สุนทร ภู่วชเห็นจะบวชเมื่อราวปีจอ พ.ศ. ๒๓๖๙ เวลา
นั้น อายุ ได้ ๔๑ ปี แรกบวช อยู่ที่ วัด ราชบูรณะ
อยู่ได้ ๓ พรรษา มี อธิกรณ์เกิดขึ้น (กล่าวกันเป็น
ความ สงสัย ว่า จะ เป็นด้วย สุนทร ภู่วช ต้องหา ว่า เสนพย์

สุรา เพราะวิสัยของสุนทรภู่นี้ เวลาจะแต่ง
กลอน ถ้ามีอุทิศสุราเป็นเชื้ออยู่ แล้วแต่งกลอน นึก
นัยว่า ถ้ามีอุทิศสุรา พอเหมาะแล้ว อาจจะ คึกกลอน
ทันบอกให้เสมียนเขียน ต่อกันถึง ๒ คน (ทั้งนี้)
เพราะ อภิรณ เกิด ขึ้น ครัง นั้น สุนทรภู์ ถูก ขัณฑ์พาช-
นียกรรมจับได้ ให้ไปเสียจากวัดราชบูรณ เก็บคึก
จะออกไป อยู่เสีย ตาม หัวเมือง จึงแต่งเพลงยาว
นี้มีคำ คร่ำครวญและ ถวายโศกาท แต่ง เพราะ
กิตติลายแห่ง แห่ง หนึ่งว่า

“ นิจา เข้มเคียรของ ลอของบาท

ไปรค ประภาษไพเราะ เสนาะเสียง

แสน ละม่อม นุ่ม พระองค์ คำรง เรียง

ตั้ง เกื้อนเคียง แฉ่ง คู่กับ สุริยา

จง อยู่ที ศรี สวัสดิ์ พิพัฒน์ ผล

ให้ พระชนม์มิ่ง ยิน ห่มน พรวรา

ไต้ สิบ วงศ์ พงศ์ มกุฏ อยู่ชยา

บำรุง ราชภูริ ตาสนา ถึง คำพัน

เหมือน สององค์ ทรง นาม พระวามูตภิรมย์

เปน ปิ่นปัก ปก เกศ ทุก เขตต์ ชัณฑ์
 ประจามิตร คិត ร้าย วาย ชีวัน
 เสวย ชัน ฉัตร เฉลิม เปน เฌม จอม
 จะไป จาก ฝาก ส้มเค็ญ พระเชษฐา
 จง รัก พระอนุชา อุตสาห์ ถนอม
 พระองค์ น้อย คอย ประนต นิ่ง อค ขอม
 ทูลกระหม่อม ครอบครอง กัน สององค์ ”

ใน คำโอวาท ที่ ถวาย แห่งหนึ่ง ว่า

“ อ้น อ้อย คาล หวาน ล้น แล้ว ล้น ซาก
 แต่ ลม ปาก หวาน หู ไม่ รู้ หาย
 แม่ เจ็บ อ้น หมีน แล่น จะ แคลน คลาย
 เจ็บ จน ตาย นัน เพราะ เห็นย ได้ เจ็บใจ ”

อีก แห่ง หนึ่ง ว่า

“ จัป ให้ มั่น คั้น หมายให้ วาย รอค
 ช่วยให้ รอค รักให้ ชิต พิสมัย
 คักให้ ซาก ปราถนา หา สิ่งใด
 เพียร จน ได้ สัมประสงค์ แล้ว คง ที่ ”

อีกแห่งหนึ่งว่า

“อิน ชาติไทย ได้ พง เขา จึง รัก
แม่ ถอย คักค สัน อำนาจ วิชา
เขา หมาย หิน มิได้ อยู่ คู่ ชีว
แต่ วิชา ช่วย กาย จน วาย ปรารถ ” ถึงนี้

สุนทร ภู่ ออก จาก วัด ราชบูรณ ไป คราวนี้ กลับ
แต่งนิราศ อีก คือ นิราศ ภูเขาทอง เห็น จะ แต่ง
เมื่อ ปี ชลศ. พ.ศ. ๒๓๗๓ เมื่อ ออกเรือ ไป กล่าว
ความถึงเรื่องที่จะต้องไปจาก วัดราชบูรณ ว่า

“โอ้อวาส ราชบูรณ พระวิหาร
แต่ นาน นัย ทิวา จะ มา เห็น
หวนรำลึก นึก น้า น้าตา กระเด็น
เพราะ ชุก เข็ญ คน พาล ทำ ราน ทาง
จะ ยก หิบบ ชิบคี่ เปน ที่ ตั้ง
ก็ใช้ ถึง แทน สัก เห็น ชัก ขวาง
จึง จำ ลา อวาส นิราศ ร้าง
มา อ้าง ว้าง วิญญา ใน สาคร ”

ในนิราศนี้ กล่าว ความ ทอนเมื่อ ผ่าน พระ ขรม
 มหาราชวัง ครวญถึง พระบาทสมเด็จพระ ๙ พระ
 พุทธเลิศล้ำภักดิ์ ว่า คือนัก นำ สงสาร ผู้ที่ได้
 อ่าน มัก จำ กันได้ โดย มาก ว่า

“ถึง หน้าวัง ทั้ง หนึ่งใจ จะ ซาก
 คึก ถึงบาท ขพิตร อิศร
 ใจผ่านเกล้าเจ้า ประคุณ ของ สุนทร
 แต่ปาง ก่อนเคย เฝ้า ทุก เข้า เย็น
 พระ นิพพาน ปาน ประหนึ่ง ศรัทธา ซาก
 ค่ายไร่ ญาติ ยาก แค้นถึง แล่นเข็ญ
 ทั้งโรค ไข้ กรรม วิบัติ มา ชัก เปน
 ไม่ เล็ง เห็น ที่ ชึ่ง จะ พังพา
 จึง สร้าง พรต อุตสาหะ ส่องส่วน บุญ ถวาย
 ประพฤติ ผ้าย สมณะ พระ วิสสา
 เปน สิ่งของ ตลอด คุณ มุติกา
 ขอ เปน ข้า เคียง บาท ทุก ชาติ ไป
 ถึง หน้า แผล แลเห็น เรือ ที่หนึ่ง

คิด ถึง ครึ่งก่อน มา หน้าตาไหล
 เคย หมอบ รับกับพระ จมื่นไวย
 แล้ว ลงในเรือ ที่ หนึ่ง บัดถึง กั ท้อง
 พระ ทรงแต่ง แปลง บั ท พจนาท
 เคย รับราชโองการ อ่าน ผลของ
 จน กฐิน สิ้นแม่น้ำ แล ลำคลอง
 มิได้ ช้อง เคื่อง จัตุ พระหัตถ์ยา
 เคย หมอบ ไกล ได้ กลืน สุกคนธ ี ติระพล
 ละของ อบ รส รื่น ชน นาสา
 สิ้น แผ่นดิน สิ้น กลืน สุกคนธ
 าสนา เรา ก็ สิ้น กลืน สุกคนธ

เมื่อ ถึง เมือง ปทุมธานี ครวญ อีกแห่งหนึ่ง ว่า
 “ สิ้น แผ่นดิน สิ้น นาม ตาม เสถิจ
 ต้อง เทียว เตรีง เตรี หา ที่ อาศรัย
 แม้ ถ้า เนื กเกิด ประสย ภพใดใด
 ขอให้ ได้ เปน ข้า ฝ่า จูลี

สิ้น แผ่นดิน ขอให้สิ้น ชีวิต บ้าง

อย่า รุปร่าง บงกชบทศรี

เหลือ อาลัยใจ กรม ธรรมทวี

ทุก วันนี้ ชั่งตวง ทรงกาย มา”

ตอน ผ่าน หน้าโรง เหล้า สุนทร ภู กุลลาวุธ ถึง เรือง
เสพย์ สุรา ก็ ว่า ดี ว่า

“ถึง โรงเหล้า เตา กลั่น ควน ไชยเมฆ

มี คั้น โอง ผูก สายไว้ ปลาย เส้า

ไธ ขา ปกรรณ หน้า นรก เจียว ออก เรา

ให้ มัวเมา เหมือน หิ้ง ขำ เปน หน้า อาย

ทำ บุญ บวช ตรวจ หน้า ขอ สำ เร็จ

พระ สรรเพชญ์ โภธิญาณ ประมาณ หมาย

ถึง สุรา พารอค ไม่ วอดวาย

ไม่ ไกล กราย แก่ ถึง เมิน จน เกิน ไป”

สุนทร ภู ไป พระนคร ศรีอยุธยา คราวนี้ บุตรชาย
คน ที่ ซอ พัก ยัง เปน เด็ก ไป ค่อย แต่ ภรรยา เห็น

จะร้างกันเสียแต่เมื่อก่อนบวชหมดแล้ว เมื่อสุนทรภู่
กล่าวกลอนชมทุ่ง ในตอนเรือลัดไปทางเชียงราก
น้อย ว่า

“ถึงตัวเราเล่า ถ้าหาก มีโยมผู้หญิง

ไหน จะนั่งดูต่าย ข่าย ขยุผา

คงจะใช้ให้ คิษย์ ที่ คัดมา

อุตลัษ्ฐ์ หาเอา ไปฝาก ตาม ยาก จน

นี้ จนใจไม่มีเท่า ขี้เลียบ

ขี้เกียจเก็บเลย ทาง มา กลาง หิน”

เมื่อขึ้นไปถึงกรุง ฯ เวลานั้นพระยาไชยวิชิต(เผือก)
ซึ่งเคย เป้นพระนายไวยอยู่เมื่อรัชกาลที่ ๒ ได้เป้น
ผู้รักษากรุง ฯ แต่สุนทร ภู่ กระดากไม่แวะไปหา
กล่าวในนิราศว่า

“มา ทางท่า หน้า จวน จอม ผู้ รัง

คิด ถึง ครอง ก่อน มา หน้าตาไหล

จะ แวะ หา ถ้า ท่านเหมือนเมื่อ เป้นไวย

ก็ จะ ไต่ รั้ว นิมนต์ ขึ้นบน จวน

แต่ขาม ยาก หาก ว่า ถ้า ท่านแปลก

อก มีแตกเสีย หรือเราเขา จะ สรรว
เหมือนเจตุนใจไฟ สูงไม่สมควร
จะ ต้อง ม้วนหน้า กลับ อับมาน ”

จึงเลยขึ้นไป นมัสการ พระเจดีย์ ภูเขาทอง แล้ว
จะ เปน กว๊าย เหตุใดไม่ปรากฏ สุนทร ภูไป กลับใจ
ไม่อยู่หัวเมือง ตามความ คึก เติม หวนกลับมา
กรุงเทพ ฯ มาอยู่ที่วัดอรุณ ฯ แต่ จะ มา มีเหตุอัน
ใด เกิด ขึ้น อีก หรือ อย่างไร สุนทร ภู อยู่ วัด อรุณ
ไม่ช้า ก็ ย้ายไป อยู่ วัด เทพธิดา

เมื่อสุนทรภูไป อยู่ วัด เทพธิดา นั้น พระยาธรรม
ปริชา (บุญ) บวช อยู่ วัด เทพธิดา พระยาธรรมปริชา
เล่าว่า สุนทร ภู แต่ง คำ เทียบ เรื่อง พระไชยสุริยา (ที่
พิมพ์ ในหนังสือ มุลยบทบรรพกิจ) เมื่ออยู่ที่ วัด เทพธิดา
คราวนั้น และ มี หนังสือ นิราศ เมือง สุพรรณ อีก
เรื่อง ๑ สุนทรภู แต่ง เมื่อ บวช อยู่ วัด เทพธิดา นิราศ
เมืองสุพรรณ แปลก ที่ สุนทรภู แต่ง เปน โคลง โคลง
ของ สุนทร ภู มี ปรากฏ อยู่ เรื่อง เดียว เท่านั้น ทำนอง
เมื่อ บวช อยู่ วัด เทพธิดา จะ ถูก ปราบมาท ว่า แต่ง เปน

แต่กลอนเพลงยาว (หรือที่เรียกกันภายหลัง มาว่า
กลอน สุภาพ) จึงแต่ง ภาพยี่คำ เทียบ เรื่อง พระ
ไชยสุริยาแลแต่งโคลงนิราศเมือง สุพรรณพิศุจน์ ให้
ผู้อื่นเห็นว่า ถ้าจะแต่งโคลง ภาพยี่ก็แต่งได้ แต่
ที่แท้ นั้นสุนทรภู่รู้ตัวดีทีเดียว ว่า ถึงแต่งได้ก็ไม่
ถนัด เหมือน กลอนเพลงยาว ได้กล่าวความข้อนี้
ไว้ในเพลงยาว ถวายโอวาทว่า

“อย่าง หม่อมฉัน อันที่ก็และ ชั่ว
ถึง ลับ ควักก็แต่ ช้อ เขา ลือ นาว
เป็น ขาลักษณ นักเลง ทำ เพลงยาว
เขมร ลาว ลือเลื่อง ถึง เมือง นคร”

สุนทร ภู่ จึงไม่แต่งโคลง ภาพยี่เรื่องอื่น อีก ข้อนี้ไม่
แต่สุนทร ภู่เท่านั้น ถึง สมเด็จ ฯ กรมพระ ปรมมา-
นุชิตชิโนรส ก็รู้พระองค์ว่า ทรงถนัดแต่กลอน และ
โคลง ฉะนั้น จึงไม่ทรงแต่งหนังสือเป็น กลอน สุภาพ

เลย ลักเรื่องเที่ยว มี พระนิพนธ์กลอนสุภาพแต่
เป็นของ ทรงแต่งเล่น เช่น เพลงยาว อันปรากฏ
อยู่ในเรื่อง เพลงยาวเจ้าพระ นั่นเป็นต้น

เหตุที่สุนทรภู่ไปเมืองสุพรรณ คราวที่แต่งนิราศ
นั้น ความปรากฏในเรื่องนิราศว่าไปหาแร่ ทำนอง
จะเล่นแปรธาตุ หรือมีฉะนั้นก็ไปหาแร่ให้ผู้อื่นที่
เล่นแปรธาตุ เพราะเชื่อกันว่าที่ในแขวงจังหวัดสุพรรณ
มีแร่ อย่างใด อย่างหนึ่ง ทรงคุณ วิเศษ สำหรับใช้แปร
ธาตุ พวกเล่นแปรธาตุ ยัง เชื่อกัน มาจนทุกวันนี้
สุนทรภู่ไปครั้งนี้ พาบุตรไปด้วยทั้ง ๒ คน และมีศิษย์
ไปด้วย ก็หลายคน ลงเรือที่ท่า วัดเทพธิดา ผ่าน
มาทาง คลอง มหานาคร เมื่อถึง วัด สระเกศ กล่าว
ความว่าในเวลา นั้น มารดา พัง ตาย ศพยัง ฝัง
อยู่ที่ วัด สระเกศ นั้น แล้วลง เรือ ไป ออก ปาก
คลอง โองอ่าง เมื่อไป ถึง เมือง สุพรรณ ได้ ขึ้น ไป
ทาง ลำน้ำ ช้างเหนือ เมือง ไปขึ้น เติมน้ำ ที่ วังหิน

เที่ยวหาแร่แล้ว กลับลง เรือที่ข้ามถึง ความที่
 พรรณาในนิราศ อยู่ในเขตแขวงสุพรรณใน สมัย
 นั้นยังเปลี่ยวมาก ทั้งข้างใต้และ ฝ่ายเหนือ เมือง ถึง
 ไป ประเสื่อใกล้ ๆ ลำแม่น้ำ แต่แร่ที่ไปหา จะได้
 หรือไม่ได้ หาได้กล่าวถึงไม่

เรื่องเมื่อ สุนทรภู่บวช เล่า กัน มาเป็น เรื่อง เกริก
 เรื่องหนึ่ง ว่า คราวหนึ่ง สุนทร ภู่ไป จอดเรือ อยู่ ณ ที่
 แห่งหนึ่ง มีชาวบ้าน นำ ภัตตาหาร มา ถวาย แต่
 ทายกนั้นว่า คำถวาย ภัตตาหาร ไม่เป็น อาราม สุนทร
 ภู่ให้ ช่วย สอน ให้ ว่า เวลา นั้น ทายก นั้น อยู่บนตลิ่ง
 กับ สิ่งของ ที่ เอา มาถวาย สุนทรภู่ จึง สอน ให้ ว่า คำ
 ถวาย ภัตตาหาร เป็น กลอน ว่า

“อิมมิมังวิมผัง อิมังปลาว่า กังแห่ง
 มตงกวา อิกปลาตุกย่าง ช่อมะกอกคอกมะปราง
 เนื้ออย่างย่ำมะกั้น เข้าสู่กซ้อนซัน น้ามันชวกหนึ่ง
 น้ำผึ้งครึ่งโถ ส้มโอแซ่ส้ม ทับทิมสองผล เป็น
 ยอดกุศล สังฆัสสะเทมิ” ดังนี้

เมื่อสุนทรภู่มาอยู่วัดพระเชตุพน บุตรคนใหญ่
ที่ชื่อ พัก ขวช เป็น สามเณร เห็น จะ ขวช มาแต่บิดา
ยัง อยู่วัดเทพธิดา สุนทรภู่ มา อยู่วัด พระเชตุพน
แล้ว พา เณร พัก กับ บุตรคนเล็กที่ชื่อ ตาม ไป พระนคร
ศรีอยุธยา อีก ครั้ง ๑ แต่ง นิราศ วัด เจ้าฟ้า เมื่อไป
คราวนี้ แต่ แกล้ง แต่ง ให้ เป็น ลำนวน เณร พัก ว่า

“เณร หนู พัก หัก ประทิมชู คิก อักษร
เป็น เรื่อง ความ ตาม ทิด ท่าน บิด
กำ จัก จร จาก นิเวศ เชตุพน”

เมื่อ เรือ ถึง วัด ะฆัง กล่าว ว่า

“ถง วัด ะฆัง ยัง คม ขรม ชาติ
แทบ พระบาท บุษบง องค์ อัยสร
ไม่ ทน ลิบ กับ กิลป์ พุทอินทร
พระ กวณ จร สู่ สวรรค ครอบ ไล้”

ความ ตรง นี้ (แต่ ยังมี ใน นิราศ พระ ประถม
ประภอย อีก แห่ง ๑) บ่ง ว่า เจ้า ครอง ข้าง ใน ๑ ซึ่ง
เป็น พระ อัครชายา ของ กรม พระ ราชวัง หลัง สิ้น จีฬ

ก่อนนั้นไม่ชำนาญ และได้พระราชทานเพลิงที่วัดระฆัง

เหตุที่สุนทรภู่จะไป กรุงศรีอยุธยา คราวนี้ ว่าได้
 ลายแทง มาแต่เมืองเหนือ ว่า มียาอายุวัฒนะ ผัง
 ไว้ที่ วัดเจ้าฟ้า อากาศ จึง พยายามไป หาหาอายุ
 วัฒนะนั้น เมื่อขึ้นไป ถึง กรุง ฯ ไปขึ้นบกที่วัดใหญ่
 ได้ อริยฐาน ณ ที่นั้น กล่าวใน คำอธิบายแห่งหนึ่งว่า
 “อนึ่ง เล่า เจ้านาย ที่ หมาย ผัง
 ให้ ทราบ ซึ่ง สุจริต พิสมัย
 อย่า หลง ล้น หินชาติ ชาค อาลัย
 น้ำพระทัย ทูลเกล้าให้ ยาว ยืน ”

ความที่ อริยฐาน นี้ แสดงว่าเวลานั้น สุนทรภู่
 กำลัง หมาย จะ พัง พระองค์ เจ้า ลักษณะ นุคุณ จึง ได้
 กล่าว มา แล้ว ครั้น ออก จาก วัดใหญ่ เดิน บก ต่อ ไป
 ทางทิศ ตะวันออกคั่นหนึ่ง ถึง วัดเจ้าฟ้า ว่าไปทำพิธี จะ
 ชุก ก็ เกิด ภัย ฝน หนัก หวาด ไหว ภัย ฤทธิ ฟ้า ไม้ อาจ
 ชุก ได้ ต้อง พา กัน กลับ มา แต่เมื่อ ขากลับคราวนี้
 ได้ เหวหา พระยาไชยวิชิต (เผือก) กล่าวในนิราศว่า

“จะเลย ตรงลงไป วัด ก็ชักช้า

ไม่มี ของ ขบฉัน จึงหัน หุง

ไป ฟัง บุญคุณ พระยา รัชชา กรุง

ท่านบำรุงรัก พระไม่ ละเมิน

ทั้งเพล เข้า คาวหวาน ส้าราญ รื่น

ต่าง ชุ่ม ชื่น ชวนกัน สรรเสริญ

ทั้ง สูง คึกก็ รักใคร่ให้ เจริญ

อายุ เกิน กัปกาลปี พุทธันตร

ม ให้ ครองกรุง พั่ง เฟื่อง เปื้อง ปรากฏ

เกียรติยศ อยู่ ตลอด อย่ำ ถอด ถอน

ท่าน ฮาวี มีใจ อาลัยวรรณ

ถึง จาก จรใจ มิตร ยักรัก คุณ

มา ที่ไร ไค้ นิมนต์ ประณิบัติ

สารพัด แผ่น เพื่อ ช่วย เกื้อหนุน

ต่าง ชื่น ช่วย ขวดย ฤศล ผลบุญ

สนอ คุณ เจ้าพระยา รัชชา กรุง”

ความที่กล่าวตอนนั้นแสดงว่า สุนทรภู่เมื่อบวช
ได้ขึ้นไป กรุงศรีอยุธยา หลายครั้ง กระตักพระยา
ไชยวิชิต (เผือก) แต่เมื่อไปครั้งแรกครั้งเดียว ถึง
ครั้งหลัง ๆ ต่อมา แวะไปหา พระยาไชยวิชิต ก็ต้อนรับ
รับฉันที่ได้ ชอบพอคุ้นเคยกัน มาแต่ในรัชกาลที่ ๒

มีคำเล่ากันว่า สุนทรภู่เมื่อบวชนั้น ได้ไป
อยู่วัดมหาธาตุ อีกวัดหนึ่ง ชื่อนี้ก็เห็นจะเป็นความ
จริง คงไป อยู่เมื่อ กลับลงมา จากพระนคร ศรีอยุธยา
คราวนี้ เพราะ พระองค์เจ้า ลักษณะานุกุล ลาผนวช
เห็น จะทรงชวนให้ไปอยู่ใกล้วังท่าพระอันเป็นที่ประทับ
เพื่อ จะได้ สักวักแก่ การ ที่ ทรง อุปถัมภ์ คือ ส่งสำรับ
อาหาร เป็นต้น เล่ากันว่าในสมัยนั้น พระองค์เจ้า
ลักษณะานุกุลโปรด ทรง สักรวา เวลาไป ทรงสักรวา
ที่ใด ให้นิมนต์ สุนทรภู่ ลงเรือ สักรวาไป ด้วยเสมอ
ให้ไป เป็น ผู้บอก สักรวา ทั้ง ยัง เป็น พระ แต่ สุนทรภู่
คง สึก กลับ ออก เป็น คฤหิ์ส ใน ตอนนี้ รวมเวลา
ที่ สุนทรภู่ บวช อยู่ เห็น จะ รว ๗ หรือ ๘ พรรษา

(๔) ตอนตักยาค

เมื่อสุนทรภู่ฟังพระขามมีพระองค์เจ้าลักขณานุคุณ
อยู่นั้น นอกจากเป็นผู้บอกกล่าว คงจะได้แต่งหนังสือ
บท กลอนถวายอีก ได้ยินว่า แต่งเป็น กลอนเฉลิม
พระเกียรติ พระองค์เจ้าลักขณานุคุณ เรื่อง ๑ ผู้ที่ได้
เคย อ่านยังมี ตัวอยู่ แต่หนังสือนี้ หาฉบับยังไม่
พบ นอกจากนั้น จะได้แต่งเรื่องใดอีก ข้างหาปรากฏ
ไม่ พิจารณาเหตุโดยสำนวน กลอนเข้าใจว่า เรื่อง
นิราศอิเหนา สุนทรภู่เห็น จะแต่งในตอนนี้ เรื่อง ๑
หนึ่ง เรื่อง พระอภัยมณี ซึ่งสุนทรภู่ได้เริ่มแต่งแต่
ในรัชกาลที่ ๒ นั้น สังเกตเห็นด้อยคำ มีบางแห่ง
รู้ได้แน่ว่า มาแต่งต่อในรัชกาลที่ ๓ จะ ยกตัวอย่าง
ทั้งคำ นางสุวรรณมาลีว่า กับ พระอภัยมณี เมื่อ
แรกตีกันที่เมืองลังกาว่า “ตัวปีเถาะเคราะห์กรรม
เกิดน้ำมาก ชื่นท่วมปากท่วมดินเสียสิ้นหนอ”

อยู่ในเล่ม สมุทไทยเล่ม ๓๕ ทรงเห็นว่าต้อง
แต่งในรัชกาลที่ ๓ ภายหลัง พ.ศ. ๒๓๗๔ การ
ที่สุนทรภู่แต่งหนังสือ พระอภัยมณี เห็น จะ แต่งที่
สระเล่ม ๒ เล่ม ต่อเรื่อยมา ด้วยเป็นหนังสือเรื่อง
ยาว ทำนอง พระองค์เจ้า ลักษณะานุกูล จะ ได้ ทอด
พระเนตร เห็น หนังสือ เรื่อง พระ อภัยมณี เมื่อ สุนทร ภู่
ไป พังพระบารมี แล มีรับสั่งให้ แต่งถวาย อีก สุนทร
ภู่จึง แต่ง เรื่อง พระอภัยมณี อีก ตอนหนึ่ง แต่ จะ ไป
ค้าง อยู่เพียงใด หา ปรากฏไม่ เพราะสุนทรภู่ พัง
พระบารมี พระองค์เจ้า ลักษณะานุกูล อยู่ได้ไม่ช้า พอ
ถึง พ.ศ. ๒๓๗๘ พระองค์เจ้า ลักษณะานุกูล ก็สิ้น
พระชนม์

เมื่อ พระ องค์เจ้า ลักษณะานุกูล สิ้น พระ ชนม์ ลง
เห็นจะไม่มีใคร กล้า รับ อุปการะ สุนทร ภู่ อีก เวลา
นั้นเจ้า ฟักคุณทูล ก็ยังมีพระชนม์ อยู่ ชรอยจะทรง
ชักเคือง ด้วย สุนทร ภู่ ใจทเจ้าไป พังบุญ พระ องค์เจ้า

ลักษณะคุณ จึง ทรงเฉยเสีย แต่เล่ากัน มาว่า
สมเด็จพระเจ้าฟ้า ฯ กรมพระยา บำราย ประทับ ณ
ทรงสงสาร สุนทรภู่ ถ้าไปเฝ้าเมื่อใด ก็มักประทาน
เงิน เกื้อหนุน แต่ สุนทรภู่ ก็ จะ ออก กระทบเอง
ด้วย จึงไม่กล้าไป พึ่ง สมเด็จพระเจ้าฟ้า ฯ กรมพระยา
บำราย ประทับ ณ ต้อง ตกยาก อีก ครั้ง หนึ่ง กลับ
อนาคตา ยิ่งกว่า คราวก่อน นัย ว่าถึงไม่มีบ้านเรือน
จะ อาศัย ต้อง ลง ลอย เรือ เทียว จอดอยู่ ตามสวน
หา เลี้ยงชีพ ด้วย รั้งจ้าง เขา แต่ง ขทกลอน กับ ทำ การ
ค้าขาย ประกอบ กัน

หนังสือ สุนทรภู่ แต่ง ใน ตอน เมื่อ ตกยาก ครั้ง หนึ่ง
หลาย เรื่อง คือ นิราศพระแท่นดงรัง เรื่อง ๑ กล่าว
ใน กลอน ข้าง ตอน ต้นนิราศ ว่า

เง “ ยี่วอก นกยัตร อัฐศก
ชตา ตก จะ ต้องไป ถึงไพร่สนธ
ลง นาวา หน้า วัด พระเชตุพน
พี่ทุกข์ ทน ถอนใจ ครรไลจว ”

ปีวอก อัฐศก^๕นั้น พ.ศ. ๒๓๗๘ ภายหลัง พระองค์
เจ้าลักขณานุคุณ^๕ สิ้นพระชนม์ได้ปี ๑ สุนทรภูไป
คราวนี้ อาศรัย^๕ผู้^๕อื่นไปแต่ตัว มิได้ไปโดยลำพัง
เหมือนเมื่อครั้งยังบวชเป็นพระ เรื่องนิราศที่แต่งก็ว่า
อย่างกาคๆ ทุ้มไม่มีอกมีใจ มีเรื่องประวัติบอกไว้แต่
ว่า ในตอนที่สึกแล้วได้ภรรยาอีกคน ๑ ชื่อม่วง
แต่เมื่อแต่งนิราศ^๕นั้น ยังไม่ได้เป็นสิทธิ์ขาดทีเดียว
เช่นแต่ไปมาหากัน แลบอกความไว้อีกข้อหนึ่ง
ว่า เวลา^๕นั้นออกเหล่าได้กล่าวไว้ในกลอนว่า

“ถึงนครไชยศรีมีโรงเหล้า

เป็นของเมาตัดขาดไม่ปราธนา”^๕ ดังนี้

เมื่อถึงท้ายเรื่องนิราศ ได้กล่าวกลอนบอก
เจตนาในการที่แต่งนิราศไว้ว่า

“ใช่จะแก่งแต่ง ประทก ขวค ฉลาค

ทำนิราศ รัก มิตร พิศมัย

ด้วยจิตต์รัก ภาพย์ กลอน อักษรไทย

จึงตั้งใจแต่งคำแต่ลำพัง

หวัง จะให้สื่อเลื่องในเมือง หลวง
 คน ทั้งปวง อย่าง เรา บ้า หลง
 ถ้าใคร เปน ก็ จะเห็นว่า จริง จัง
 ประทุษทั้ง หน้า จิตต์ เรา คิด กลอน
 ขอ เกษะ ถ้อย คำ ที่ รำ เรือง
 ให้ สื่อ เลื่อง เลิศ ลักษณ ใน อักษร
 ขอ เชิญ ไทย เทวราช ประสาท พร
 ให้ สุนทร สื่อ ทวี ธานี เขย "

ยัง หนังสือ กลอน สุภาสิต สอนหญิง (๑) อีก
 เรื่อง ๑ ก็ ดู เหมือน จะ แต่ง ใน ตอน นี้ เมื่อ ก่อน ข
 กล่าว กลอน ไว้ ข้าง ตอน ท้าย ว่า

“อย่า พัง เปลา่ เอา แต่ กลอน สุนทร เพราะ
 จง พิเคราะห์ คำ เลิศ ประเสริฐ ศรี
 เอา เปน แบบ สอน คน พัน วา
 กัน บัด สติ นิ น เขา นิ น ทา ”

(๑) ในฉบับที่พิมพ์ขายเรียกว่า สุภาสิตไทย

ยังมีหนังสือกลอนของสุนทรภู่อีกเรื่อง ๑ ข้างที่
จะแต่งใน ตอนนี้ คือเรื่อง ลักขณวงศ์ พิเคราะห์ดูเห็น
เป็น ลำนวน กลอน สุนทรภู่แต่งแต่ ๘ เล่ม สมุคไทย
(เพียง ม้า ตามไป เห็น ศพ นางเกสร) ต่อ นั้น ดูเป็น
ลำนวน ผู้อื่น แต่งตาม กลอนสุภาพอีก ๗ เล่ม แล้ว
แต่งเป็น บทละคร ตอน ต่อไปอีก ๒๓ เล่ม รวมเป็น
หนังสือ ๓๘ เล่ม สมุคไทย ใน ฉบับที่พิมพ์ขาย
มี กลอน นำ หน้า ว่า เป็น ของ แต่ง ถวาย เจ้า นาย แต่
กลอน นั้น เห็น ได้ ว่า คัด เขา กลอน ที่มี อยู่ ข้าง ค้น เรื่อง
โคบุตร มา คัด แปลง นำ สดสย ว่า จะ เป็น ของ ผู้อื่น
เขา มา เติม เข้า ต่อ ชัน หลัง เพียง จะ ให้ มี ชื่อ สุนทรภู่
ปรากฏ ใน หนังสือ นั้น

อนึ่ง มี คำ กล่าว กัน มา ว่า สุนทรภู่ แต่ง เรื่อง
พระสมุท กับ เรื่อง จันทโครบ กับ เรื่อง นครภาย อีก
๓ เรื่อง และ ว่า เรื่อง พระสมุท นั้น สุนทรภู่ แต่ง เมื่อ
กำลัง ลง อยู่ เรือ ลอย จึง ให้ ชื่อ วิร บรม ใน เรื่อง นั้น
ว่า “พระสมุท” พิเคราะห์ ดู ลำนวน กลอน ใน ฉบับ

ที่พิมพ์ขาย เห็นว่ามีใช้กลอนของสุนทรภู่ น่า
จะกล่าวกันโดยเข้าใจผิด เกิดแต่ในหนังสือ มีกลอน
ข้าง ตอน ต้นว่า

“ข้าพเจ้า ขอ ภู ผู้ ประคอง
ไม่แจ้ง จิตต์ถ้อยคำใน อักษร
แม้ผู้ใดได้ สดับ คำ สุนทร
ช่วย ไข่น กลอน แดง กล่าวใน รว ความ”

ความที่กล่าวในกลอนนี้ ผิดวิสัยสุนทรภู่ ซึ่ง
ไม่เคยยอม ถ่อม ตัวว่าความรู้ ถ้วน มีตัวอย่าง คำ
สุนทรภู่ในข้อนี้ กล่าวไว้ในนิราศ พระประอมตอน
อธิบายว่า

“หนึ่ง ขอฝาก ปาก คำ ทำ หนังสือ
ให้ สดับ ชื่อ ชั่ว พาส์ สุขา สถาน
สุนทรา อาลัย ณ เจ้า จักรวาฬ
พระ ทรง สार ศรี ไควศ เกศ ภูษธร
หนึ่ง มนุษย์ อุดร ติ ต่าง ต่าง
แล้วเอา อย่าง เทียบ คำ ทำ อักษร

ให้พื้นเพื่อน เหมือนเรา ส่ายใน กาย กลอน
 ต่อโชน อ่อน ออก ชื่อ จัง ลอชา”

เรื่อง พระสมุท นั้น กล่าวกัน อีก นัย หนึ่ง ว่า มี
 คน ชื่อ ภู่อีก คน ๑ แต่ง เอา อย่าง สุนทร ภู ใน เวลา
 ขึ้น หลัง มา เลียน สุนทร ภู ด้วย ความ นัย ชื่อ จัง
 ถ่อม ตัว ว่า เป็น ผู้ ยัง รู้น้อย ความ จริง ก็ เห็น จะ
 เป็น เช่น ว่า นี้ ส่วน เรื่อง จันทโครบ นั้น ได้ พิเคราะห์
 ดู ไม่ พบ บท กลอน ตอนใด ที่ จะ เชื่อ ได้ ว่า เป็น ลำนวน
 กลอน สุนทร ภู สัก แห่ง เดียว คำ ที่ กล่าว กัน ก็
 กล่าว แต่ ว่า สุนทร ภู แต่ง กับ ผู้ อื่น อีก หลาย คน จึง
 เห็น ว่า น่า จะ เป็น ลำนวน ผู้ อื่น แต่ง ตาม อย่าง สุนทร ภู
 หาก ว่า จะ เกี่ยวข้อง กับ สุนทร ภู ก็ เพียง แต่ง แล้ว บางที
 จะ เอา ไป ให้ สุนทร ภู ตรวจ แก้ไข จึง ชื่นชื่อ สุนทร ภู
 ว่า ได้ เกี่ยวข้อง แต่ ที่ แท้ จะ หา ได้ แต่ง ไม่ ส่วน
 เรื่อง นคร กาย นั้น มี กลอน บอก ไว้ ช่าง คั่น หึง ลือ นั้น
 ว่า “นาย ภู อยู่ นาวา เทียว ค้า ขาย” เห็น จะ เป็น
 นาย ภู คน ที่ แต่ง เรื่อง พระสมุท หาใช่ สุนทร ภู ไม่

(๕) ตอนสิ้นเคราะห์

ต้นทรภูจะ ตก ยาก อยู่ ตักกับ ขัน ไม่ทราบชัด
 ปรากฏ แต่ว่า พันทุกขยาก ด้วยพระบาทสมเด็จพระ
 พระที่นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระ
 พระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ ทรง
 พระปรานีโปรดให้ไปอยู่ที่พระราชวังเดิม ซึ่งเป็นที่
 เสด็จประทับในสมัยนั้น แต่ต่อมากรมหมื่นอัมพร
 ฤดาเทพ พระเจ้าลูกเธอที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง
 พระเมตตามาก อีกพระองค์ ๑
 ทรงอุปการะด้วย เหตุที่กรมหมื่นอัมพรฤดาเทพจะ
 ทรงอุปการะต้นทรภูนั้น กล่าวกันว่าเดิมได้ทรง

หนังสือเรื่องพระอภัยมณี (ชรอยจะได้ หนังสืออมรตก
 ของพระองค์เจ้าดิศวรกณคุณ โดยเป็นพระอนุชา
 ร่วมเจ้าจอมมารตาทัน) ขอพระหฤทัย ทรงเห็นว่า
 เรื่องที่แต่งไว้อย่างนี้ จึงมีรับสั่งให้ สุนทรภู่แต่ง
 ถวายให้ทรงค่อไป สุนทรภู่แต่งเรื่องพระอภัยมณี
 มาได้ ๔๕ เล่มสมุดไทย หมายจะจบเพียงพระอภัย
 มณีออกบวช (ความตั้งใจของสุนทรภู่เห็นได้ชัดใน
 หนังสือที่แต่งนี้) แต่กรมหมื่นอับสรฯ มีรับสั่งให้
 แต่งค่อไปอีก ด้วยเหตุนี้สุนทรภู่จึงต้องคิดเรื่องพระ
 อภัยมณีค่อนหงส์ ตั้งแต่เล่มสมุดไทยที่ ๕๐ ขยาย
 เรื่องออกไปจบค่อเล่มที่ ๕๔ แต่พิเคราะห์ดูหนังสือ
 เรื่องพระอภัยมณีค่อนหงส์ ตำนวนไม่ใช่ของสุนทรภู่
 คนเดียว แต่กำหนดว่ากรมหมื่นอับสรฯ มีรับสั่งให้
 แต่งถวายเคื่อนระเต็ม ถ้าเช่นนั้นจริงก็จะเป็นด้วย
 สุนทรภู่เบือ หรือถูกเวดามักจคิดขัดตัวเองไม่ทัน
 จึงวานศิษย์ ให้อาช่วยแต่งก็จะเป็นได้ นอกจาก
 เรื่องพระอภัยมณี สุนทรภู่แต่ง เรื่องถึงให้ไตรภพถวาย

กรมหมื่นอัมพร ๑ อีกเรื่อง ๑ หนังสือฉบับจริงของตนว่า
 “ข้าเฝ้าทูลขอประกาศประกอบเรื่อง” ดังนี้ แต่
 แต่งค้างอยู่เพียง ๑๕ เดือนสมุดไทย ขรอยจะหยุดเมื่อ
 กรมหมื่นอัมพรสดุดาเทพสิ้นพระชนม์ ใน พ.ศ. ๒๓๘๘

ใน ระยะ เวลา เมื่อ สุนทรภู่ อยู่ในอุปการะ ของ
 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่กรมหมื่น
 อัมพร ๑ นั้นได้ไป พระปฐมเจดีย์ จึง แต่ง นิราศ พระ
 ประพนธ์อีกเรื่อง ๑ ไปคราวนั้นบุตรไปด้วยทั้ง ๒ คน
 ถึงแรมอีกแรมนิราศเห็นได้ว่าแต่งโดยใจกลั่นบานกว่า
 เมื่อแต่งนิราศพระแท่นดงรัง กล่าวถึงประวัติในเรื่อง
 นิราศพระประพนธ์ ว่าแตกกับภรรยาคนทช่อม่วง
 และกล่าวกลอนคนคนแม่ด้วนกุศตท้ายนิราศ มีกรวญถึง
 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ๑ พระพุทธเลิศหล้านภาลัย ว่า

แล้วลาออกนอกโบสถ์ขึ้นโชดหิน ก้าว
 วารินรดทำคำอักษร สั่งส่วนบุญสุนทราสถาพร
 ถึงบิณฑาคารครูอาจารย์ ถวายองค์มิ่งกุฎอยู่เยศ
 ทรงเสวยคางงามทั้งสามสาร เสด็จสู่บุรีนิฤพาน

เคยโปรดปรานเปรียบเปี่ยมได้เทียมคน สิ้น
แผ่นดินป็นเกล้ามาเปล่าอก น้ำตาตกตาขมขื่น
สักร้อยหน ขอพบเห็นเป็นข้าฝ่ายคุณ พระคุณ
ดั้นเลี้ยงเฉลิมให้เพิ่มพูล

ก่อนักตัวถวาย พระพรถึง พระบาทสมเด็จพระ
ปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว และกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ว่า
ถึงล่วงแล้วแก้วเกิดกับบุญฤทธิ์ ยังช่วยปิด
ปกอยู่ไม่รู้สูญ สิ้นแผ่นดินทึบกรจรรจำรูญ ให้
เพิ่มพูลพอสว่างหนทางเดิน ดังจินดาห้าดวง
ช่วงทวีป ได้ช่วยช่วยทุกข์เมื่อลูกเงิน เป็น
ทำนุอุปถัมภ์ไม่กำเกิน จงเจริญเรืองวงศ์ทรง
สุธา อนึ่งน้อมจอมนิกรอัสสราข บำรุงศาสนา
สงฆ์ทรงสิกขา จงไพบูลพูลสวัสดิวัฒนา ชนม
หมื่นแสนอย่าแค่นเคือง

ต่อมาเห็นจะเป็นเมื่อกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ สิ้น
พระชนม์แล้ว สุนทรภู่ได้รับอาช้พระบาทสมเด็จพระ
พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ไปหาของต้องพระประสงค์ที่

เมืองเพชรบุรี แต่จะเป็นของสิ่งใดหาปรากฏไม่ ได้
แต่นิราศเมืองเพชรบุรีอีกเรื่อง ๑ เป็นนิราศสุดท้าย
ของสุนทรภู่ นับถือกันว่าแต่งถึงนิราศภูเขาทอง อัน
เป็นอย่างยอดเยี่ยมในนิราศของสุนทรภู่ กล่าวความ
ไว้ในกลอนข้างตอนต้นว่า

อนาถหนาวคราวมาอาสาเสด็จ ไปเมืองเพ็ชร
บุรินทร์ถิ่นหวาน ลงนาหาน้ำวัด^(๑)นมัสการ
อธิษฐานถึงพระคุณกรุณา ช่วยชุบเลี้ยงเพียง
ชนกที่ปกเกล้า ถึงต่างเขตร์ของประสงค์คงอาสา

เรื่องประวัติของสุนทรภู่ที่ปรากฏในนิราศเรื่องนี้
ว่ามีบุตรน้อยไปด้วยอีกคนหนึ่ง ชื่อนิด ชรอยจะเป็น
ตุ่มกับภรรยาที่ชื่อนม^{๑๑} บุตรคนใหญ่ที่ชื่อพดด้วง^{๑๒}
ไปด้วย ถึงตอนนี้เป็นหนุ่มแล้ว แต่บุตรที่ชื่อนม
ไม่ปรากฏในนิราศเรื่องนี้ อนึ่งในเวลาเมื่อสุนทรภู่
ไปเมืองเพชรบุรี คราวนั้น เป็นเวลา อยู่ตัวคนเดียวไม่มี

(๑) วัดอรุณ ๑ วัดพระราชวังเดิม

ภรรยา ได้ก่อกวนความขึ้นไว้ ในนิราศหทัยแห่งมัก
จะว่าน่าฟัง จะคิดมาพอเป็นตัวอย่าง

ถึงคลองเตยเตยแตกใบแฉกงาม คิดถึง
ยามปลูกรักมักเป็นเตย จนไม่มีที่รักเป็นหลัก
แหล่ง ต้องกว้างแคว้งคว้างหานิจจาเอ๋ย โอ้
เปลี่ยนใจไว้รักที่จักเซย ชมแต่เตยแตกหนาม
เมื่อยามโซ

อีกแห่งหนึ่งว่า

โอ้ออกเอยเลยออกประตูป่า กำตัดตึกกันหน้า
น้ำตาไหล จะเหลียวหลังสังสารสดาใด ก็จวนใจ
ด้วยไม่มีมิตรจริง ช่างเป็นไรไพร่ผู้ดีก็มี
ใครแลดูเราก็นึกรำลึกถึง จะปรับไหมได้หรือ
ไม่อ้ออิง เป็นแต่พึงวาสนาพอพาใจ

ตรงเมื่อถึงอ่าวยี่สาร ว่าด้วยหอยจับแฉกเข้าคำ
เห่เด็กของเก่ามาแต่งเป็นกถอน ก็ว่าดี

โอ้เอ็นดูหนูน้อยร้องหอยเหาะ ขึ้นไปเกาะ
กิ่งตลอดยอดพฤษภา ล้วนจับแฉกแผลงฤทธิ์

เขาปลิดมา กวักตรงหน้าเรียกให้มันได้ขึ้น
 จับแขยงเอ๋ยเพยฝ้าหาเข้าเปือก แม่ยายเรียกจะ
 ให้ไปกลิ่น ทั้งข้างวงข้างงาออกมากิน ช่วย
 ปัดวันปัดยุงกระทุงราย เขาร้าเรียกเพรียกหู
 ได้ดูแลมันน้อยากเป็นลูกเขยทำเงยหงาย
 เข้มมออกฟังทั้งตัวกลัวแม่ยาย โอ้นึกอาย
 จับแขยงแก่งล้าออย เหมือนจะรู้อยู่ในเล่ห์
 เสนหา แต่หากว่าพูดยากเป็นปากหอย เปรียบ
 เหมือนคนจนทุนทั้งบุญน้อย จะกล่าวถ้อยออก
 ไม่ได้ดังใจนึก

ถึงรัชกาลที่ ๔ พงพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้า
 อยู่หัวบรมราชาภิเษกแล้ว ก็ทรงตั้งสุนทรภู่ให้เป็น
 เจ้ากรมอาตักษณฝ่ายพระบรมราชวัง มีบรรดาศักดิ์
 เป็นพระสุนทรโวหาร คงให้ราชทินนามตามที่ได้
 พระราชทานเมื่อรัชกาลที่ ๒ เวลานั้นสุนทรภู่อายุ
 ได้ ๖๖ ปี

หนังสือสุนทรภู่แต่งเมื่อในรัชกาลที่ ๔ มีปรากฏ
 ๒ เรื่อง คือ บทละครในเรื่องอภัยนุราช แต่งถวาย
 พระองค์เจ้าดวงประภา พระราชธิดาในพระบาท
 สมเด็จพระบรมงกุฎเจ้าอยู่หัว เป็นหนังสือเต็มสมุด
 ไทย ๑ เรื่อง ๑ กับเล่าเรื่องพระราชพงศาวดาร พระ
 บาทสมเด็จพระบรมงกุฎเจ้าอยู่หัว ดำรัสสั่งให้
 แต่งอีกเรื่อง ๑ เป็นหนังสือ ๒ เต็มสมุดไทย นอกจาก
 นี้ยังมีบทให้สำหรับกตอมเจ้านาย ทั้งทรงพระเยาว์
 กตอภินิหารบทให้เรื่องจบระบำกับบทให้เรื่องร้องกาทิ
 เรื่องพระอภัยมณี และเรื่องโคบุตรเป็นของสุนทรภู่
 แต่ง บทให้เหล่านี้จะแต่งเมื่อใดดูโอกาสที่สุนทรภู่
 จะแต่งมีอยู่ ๓ คราว คือ แต่งสำหรับกตอมหม่อมเจ้า
 ในพระองค์เจ้าดิศพนานคุณคราว ๑ หรือสำหรับ
 กตอมลูกเธอในพระบาทสมเด็จพระบรมงกุฎเจ้าอยู่หัว
 เมื่อยังเป็นกรมอยู่ในรัชกาลที่ ๓ คราว ๑ หรือมีฉันท
 ก็แต่งถวายสำหรับ กตอมพระเจ้าลูกเธอในพระบาท
 สมเด็จพระบรมงกุฎเจ้าอยู่หัว อย่างไรก็ตามเมื่อ

ในรัชกาลที่ ๔ บทเห่กล่อมของสุนทรภู่ใช้กล่อมบรรทม
เจ้านายทองพระราชวัง จนตลอดรัชกาล

ตั้งแต่สุนทรภู่ได้เป็นที่ พระสุนทรโวหาร รับ
ราชการอยู่ ๕ ปี ถึงแก่กรรมในรัชกาลที่ ๔ เมื่อ
ปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๕๘ มีอายุได้ ๗๐ ปี

(๒) ว่าด้วยหนังสือที่สุนทรภู่แต่ง

หนังสือบทกลอนที่สุนทรภู่แต่งมีมาก ที่ได้ยืมแต่
ชื่อเรื่องยังหาฉบับไม่พบก็มี ที่ถ้าบสูญไปเสียแล้วไม่
ได้ยืมชื่อเรื่องมาลงชนนทโดยวกเห็นจะมี จรดาวถึง
แค่เฉพาะเรื่องที่ยังมีฉบับอยู่ในปัจจุบันมี ๒๔ เรื่องคือ
นิราศ ๕ เรื่อง

๑ นิราศเมืองแกลง ๒ นิราศพระบาท ๓ นิราศ
ภูเขาทอง ๔ นิราศเมืองสุพรรณ (แต่งเป็นโคลง)
๕ นิราศวัดเจ้าฟ้า ๖ นิราศอิเหนา ๗ นิราศพระแท่นดงรัง
๘ นิราศพระปฐม ๙ นิราศเมืองเพชรบุรี

นิราศทั้งปวงนี้แต่งจบในสมัยไทยเต็มเตียวทุกเรื่อง

นิทาน ๕ เรื่อง ๑๐ เรื่องโคบุตร ๘ เต็มสมุดไทย
 ๑๑ เรื่องพระอภัยมณี ๕๔ เต็มสมุดไทย ๑๒ เรื่อง
 พระไชยสุริยา (แต่งเป็นกาพย์คำเทียบตอนอ่าน) ราว
 เต็มสมุดไทย ๑ ๑๓ เรื่องลักษณะวงศ์ ๕ เต็มสมุดไทย
 (เป็นตำนานผู้ขึ้นแต่งต่ออีก ๓๐ เต็ม) ๑๔ เรื่อง
 สิงห์ไตรภพ ๑๕ เต็มสมุดไทย

สุภาสิต ๓ เรื่อง ๑๕ สวัสดิรักษา ราวเต็มสมุด
 ไทย ๑ ๑๖ เพตงยาวถวายโอรส ราวหน้าสมุดไทย ๑
 ๑๗ สุภาสิตสอนหญิง เต็มสมุดไทย ๑

บทละคร ๑ เรื่อง ๑๘ เรื่องอภัยนุราช
 เต็มสมุดไทย ๑

บทเสภา ๒ เรื่อง

๑๙) เรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดพลาย
งาม เล่มสมุดไทย ๑

๒๐) เรื่อง พระราชพงศาวดาร ๒ เล่ม
สมุดไทย

บทเห่ กล่อม ๔ เรื่อง

๒๑) เห่เรื่อง ขี้ขลาด

๒๒) เห่เรื่อง กากี

๒๓) เห่เรื่อง พระอภัยมณี

๒๔) เห่เรื่อง โคบุตร

บทเห่เป็นบทสั้น ๆ รวมกันทั้ง ๔ เรื่อง สักเล่ม

สมุดไทย ๑

หนังสือ บท กลอน ของ สุนทรภู่ ได้ เริ่ม พิมพ์ ใน
รัชกาลที่ ๕ เมื่อปีมะเมีย พ.ศ. ๒๔๑๓ หมอ
สมิทเจ้าของโรงพิมพ์ที่บางคอแหลม พิมพ์ เรื่อง พระ
อภัยมณี ก่อนเรื่องอื่น พิมพ์ ข่ายคราวละเล่มสมุด
ไทย เวียรราคาเล่มละ สิบ (๒๕ สตางค์)
คน คั้นซื้อ หมอสมิทได้ กำไร มากนับว่าถึงสร้างตึก
ได้หลังหนึ่ง จนหมอสมิทคิดถึงคุณสุนทรภู่ เทียว

สืบถาม เชื้อสายหวัง จะได้บำเหน็จ เวลานั้น นายพัก
กับนายตาบ บุตร สุนทรภู้อยู่ อยู่ แต่ จะได้บำเหน็จ
เท่าไร หาปรากฏไม่ ตั้งแต่หมอสมิท รวยด้วยพิมพ์
หนังสือ พระอภัยมณี ต่อมา ทั้งหมอสมิทและเจ้าของ
โรงพิมพ์อื่น ๆ ก็ค้นคว้าหาหนังสือบทกลอนของ
สุนทรภู่มิพิมพ์ ขึ้นขาย เป็นลำดับมา บางเรื่องได้
พิมพ์ถึง ๓ ครั้ง ๔ ครั้ง หนังสือบทกลอนของ
สุนทรภูได้พิมพ์เมื่อในรัชกาลที่ ๕ หมกทุกเรื่อง
เว้นแต่เสภา เรื่องพระราชพงศาวดาร หอพระสมุดฯ
ก็ได้พิมพ์แต่ในรัชกาลที่ ๕ แต่พิมพ์เพียงเท่าที่
จำกันไว้ได้เพราะ ฌับ สุนทรหาย ฟังหาได้ฌับ
บริบูรณ์ จึง มาพิมพ์ ตลอดเรื่อง ต่อใน รัชกาลที่ ๖
เพลงยาว ถวายโอวาท ก็ ฟังหา ฌับได้ และได้พิมพ์
ต่อใน รัชกาลที่ ๖ นี้เหมือนกัน

(๗) ว่าด้วยเกียรติคุณของสุนทรภู่

บรรดาผู้ที่ชอบ อ่าน บท กลอนไทย คนเหมือน
จะเห็น พ้อง กันโดย มาก ว่า สุนทรภู่เป็นกวีที่วิเศษ
สุด คนหนึ่ง ถ้าแล จะลองให้เลือกกวีไทยบรรดาที่
มีชื่อเสียง ปรากฏ มา ใน พงศาวดาร คัดเอาแต่
วิเศษ สุดเพียง ๕ คน ใคร ๆ เลือก ก็เห็น จะเอาชื่อ
สุนทรภู่ไว้ในกวี ๕ คนนั้น ด้วย ข้อวิเศษ ของ
สุนทรภู่ที่แปลกกับกวีอื่น นั้น คือใน กระบวร กลอน
อย่างหนึ่ง กับ จำนวน กระบวร กล่าว ความ อย่างปาก
ตลาดอีก อย่างหนึ่ง ใน กระบวร เหล่านี้ จะหาตัวผู้
สุนทรภู่แทบไม่มี แต่บท กลอนของ สุนทรภู่ นั้น ถ้า
ว่าโดย หลักฐานในทาง อักษรศาสตร์ มี ที่ใดได้หลาย
อย่าง เช่น มัก ใช้ศัพท์ผิด และ ชอบ เขียน แก่
ศัพท์ไป ตามใจ สุดแต่ให้ ได้ สัมผัสกลอน แม้แต่ง
โคลง (นิราศ สุพรรณ) ก็มีใครเอาใจใส่ในข้อ
บังคับ เอกโท จะเปรียบ กับ บท กลอนของ กวีที่เป็น

บุคคลชั้นสูง เช่นพระราชาธิบดีในพระบาทสมเด็จพระ
 พระพุทธเลิศหล้านภาลัย^๕ นั้น เปรียบกันไม่ได้^๕ ทั้ง
 ก็เป็นธรรมดา ด้วยการที่ได้ศึกษาฝึกกัน บุคคล
 ชั้นสูงเมื่อเรียนเขียนอ่านหนังสือแล้ว ได้เรียนแบบ
 แผน กระบวร ภาษา และคำราชาศัพท์แล้ว จึงหัด
 แต่งหนังสือ ฝ่ายบุคคลชั้นต่ำเช่น สุนทรภู่ ได้
 ศึกษาเพียงแต่หัดอ่านและเขียนหนังสือ ไม่มีโอกาส
 ได้เล่าเรียนคำหรือคำราชาอื่นใด มีอุปนิสัยชอบแต่ง
 บทกลอนก็เริ่มหัดแต่งด้วยช่วยเขา ขอกบพ คอกสร้อย
 ลักรวาท อันต้องคิดกลอนเป็นสำคัญ เมื่อหัดมา
 ในทางนี้ ความคุ้นเคยก็ชักจูงใจให้รักและให้
 จ्ञานาญในทางกลอน เลยถือกลอนเป็นสำคัญยิ่ง
 กว่าที่จะใช้ถ้อยคำให้ถูกต้องตามแบบแผน จะ
 ยากตัวอย่างพอให้เห็นดังเช่นคำขุนแผนในบทเสภา
 ที่ได้คิดมาลงไว้แล้ว^๕ สุนทรภู่แต่งว่า “แต่
 พ่อ^๕ท่านเจ้ากรมยมราช” ^๕ เช่นนี้ กวีที่เป็นคน

ชั้นสูง เช่น พระราชนิพนธ์เป็นไม่วาง เป็น อัน ชาติ
 เพราะ คำว่า เจ้ากรม นั้น ผิด กับ ตำแหน่ง ของ พระยา
 ยมราช แต่ฝ่าย สุนทรภู่ รัก คำ นั้น ด้วย ได้ กลอน
 สัมผัสใน ถือว่า ความ ก็ แปลว่า นาย เหมือน กัน
 จึง ใช้ คำ เจ้ากรม ดังนี้ ความ ที่ กล่าว มา เป็น ข้อ
 วิจัย ใน ทาง วรรณคดี มิใช่ ประสงค์ จะ ลด หย่อน
 คุณ วิเศษ ของ สุนทรภู่ ถึง ความ ขกพร่อง มี เช่น ว่า
 ขกกลอน ของ สุนทรภู่ ยัง ต้อง นับว่า ดี อย่าง เอก ชยุน
 เอง แต่ ที่ ฉเพาะ แต่ง กลอน เพลง ยาว หรือ ที่
 เรียก กัน ทุก วัน นี้ ว่า กลอน สุภาพ กับ ที่ ใน ทาง
 ลำนวน กระบวร ว่า เป็น ปาก ทลาค ข้อ นี้ ที่ สุนทรภู่
 คุย อวด จน เลย เป็น เหตุ ให้ ทรง พระราชนิพนธ์ ท
 ตะคอน เรื่อง ไกรทอง ดัง กล่าว มา แล้ว แต่ เป็น ความ
 จริง เพราะ ฉะนั้น ชน บุคคล พลเมือง จึง ชอบ กลอน
 สุนทรภู่ ยิ่ง กว่า ของ ผู้ อื่น

คุณ วิเศษ ของ สุนทรภู่ อีก อย่าง หนึ่ง นั้น นับว่า

เป็น ผู้แต่ง แยก กลอน สุภาพ ขึ้น อีก อย่าง หนึ่ง ซึ่ง ผู้
 ชื่นชอบ เขา อย่าง ต่าง กัน แพร่ หลาย มา จน ทุก วัน นี้
 เก็บ กระบวร แต่ง บท กลอน ใน สมัย เมื่อ ครั้ง กรุง ศรี
 อโยธยา ยัง เป็น ราชธานี หนึ่ง สืบ บท กลอน ที่ แต่ง เรื่อง
 มัก แต่ง เป็น ลิลิต โคลง ฉันท์ หรือ กาพย์ ส่วน กลอน
 สุภาพ เก็บ ใช้ แต่ง แต่ คำ ข้น ลำ น้า เช่น ร้อง
 เพลง หรือ ร้อง คอก สร้อย ลัก รว และ แต่ง บท มโหรี
 เสภา และ บท ละคอน ฟัง มา เกิด ใช้ กลอน สุภาพ
 แต่ง เป็น เพลง ยาว สั้น วาส เมื่อ ปลาย สมัย กรุง ศรี
 อโยธยา ถึง นิราศ ใน ขึ้น เก็บ เหมือน เช่น นิราศ
 หม่อม พิมเสน ครั้ง กรุง ศรี อโยธยา และ นิราศ พระ
 ราชนิพนธ์ พระบาท สมเด็จ ฯ พระพุทธยอดฟ้าจุฬา
 โลกเสด็จ ปราย พม่า ที่ ทำ คิน แต่ง เป็น คั้น ก็ นิย อยู่
 ใน เพลง ยาว สุนทรภู่ เป็นผู้ เริ่ม เขา กลอน เพลง ยาว มา
 แต่ง เรื่อง นิทาน เรื่อง โคบุตร ขึ้น เมื่อ ใน รัชกาล ที่ ๑
 สันนิษฐาน ว่า แต่ง เช่น นั้น ก่อน ผู้ อื่น ทั้ง สิ้น แล้ว ทั่ว

สุนทร ภู และผู้อื่น จึง แต่ง นิทาน เรื่อง ชื่น เป็น กลอน
สุภาพ เขา อย่างเรื่องโคบุตร ต่อ มา (๑)

อีก ประการ ๑ ใน กระบวร แห่ง กลอน สุภาพ
นั้น แต่ ก่อน มาไม่ได้ถือเอา สัมผัสใน เป็น สำคัญ
สุนทร ภู เป็น ผู้ เริ่ม เล่น สัมผัส ใน ชื่น เป็น สำคัญ ใน
กระบวร กลอน เลย ถือ เป็น แบบ อย่าง กัน มา จน
ทุกวันนี้ นับว่า สุนทร ภู เป็น ผู้ ชัก นำ ให้ กลอน สุภาพ
เพราะ พรัง ยิง ชื่น ด้วย อีก อย่าง หนึ่ง ทั้ง แต่ หนึ่ง สือ
บท กลอน ของ สุนทร ภู ปรากฏ แพร่ หลาย บรรดา ผู้
ที่ แต่ง กลอน สุภาพ ใน ชื่น หลัง มา ก็ หัน เข้า แต่ง ตาม
แบบ กลอน สุนทร ภู แทบ ทั้ง นั้น มี ที่ สามารถ จะ
แต่ง ได้ ใกล้เคียง สุนทร ภู ๒ คน คือ นาย มี เดิม บวช
อยู่ วัด พระเชตุพน ที่ แต่ง นิราศ เกื้อน และ นิราศ
เมือง ถลาง คน ๑ กับ หม่อมราโชทัย (ม.ร.ว.

(๑) ได้พิจารณาหาหนังสือซึ่งแต่งนิทานเป็นกลอนสุภาพ
บรรดามีฉบับอยู่ในหอพระสมุดฯ เรื่องโคบุตรเป็นเก่าก่อนเรื่องอื่นๆ
นิทานที่แต่งเป็นกลอนครึ่งกรุงศรีอยุธยา แต่งเป็นกาพย์ทั้งนั้น

กระต่าย อิศรางกูร ณ อยุธยา) ที่แต่งนิราศลอนดอน
คน ๑ กล่าว กัน มา ว่าเป็นศิษย์ ศึกษา ที่ สุนทรภู่
ทั้ง ๒ คน แต่ไม่ปรากฏว่า แต่ง หนังสือ บท กลอน
เรื่อง อัน นอก จาก ที่ ระบุ นั้น

ในบรรดาหนังสือ บท กลอน ที่ สุนทรภู่ ได้ แต่ง ไว้
ถ้า จะ ลอง ให้ ผู้ อ่าน ชี้อาก ว่า เรื่อง ไหน เป็น ดี กว่า เพื่อน
ก็ น่า จะ เห็น ยุติ ต้อง กัน โดยมาก ว่า เรื่อง พระอภัยมณี
เป็น ดี ที่ สุด เพราะ เป็น หนังสือ เรื่อง ยาว แต่ง ดี ทั้ง
กลอน ทั้ง ความ คิด ที่ ผูก เรื่อง เรื่อง อัน เช่น เสด็จ
ออก พลาญงาม ถวาย ตัว กิติ นิราศ ภูเขาทอง กิติ
นิราศ เมือง เพ็ชรบุรี กิติ แต่ง อย่าง เอก ก็ จริง
แต่ เป็น เรื่อง สั้น ๆ จะ เปรียบ กับ เรื่อง พระอภัยมณี ไม่ได้
ถ้า จะ ลอง ตัก สั้น อีก อย่าง ๑ ว่า ใน บรรดา บท กลอน
ของ สุนทรภู่ เรื่อง ไหน จะ เลว กว่า เพื่อน ก็ ดู เหมือน
จะ เห็น ยุติ ต้อง กัน อีก ว่า บท ละคอน เรื่อง อภัยนุราช
เป็น เลว กว่า เรื่อง อัน เห็น ได้ ชัด ว่า เพราะ สุนทรภู่

ไม่สันตกแต่ง บทละครคน ไปแต่งเข้าก็ไม่ดี ฉันใด
ก็เหมือน กับที่ สุนทรภู่ไปแต่ง นิราศ เมืองสุพรรณเปน
โคลง ถ้า จะเอาไปเปรียบกับโคลงนิราศ เรื่องที่นับถือ
กันว่า แต่งดี เช่น นิราศ นรินทร์นิ สุนทรภู่ก็
สู้เขาไม่ได้ เพราะฉนั้นจึง ควร ยก ย่อง สุนทรภู่แต่
ว่า เปน กวีวิเศษใน การแต่ง กลอน เพลงยาว หรือ
ที่เรียก กัน ว่า กลอน สุภาพ นั้น อย่าง เดียว
